

**Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2015

Bc. Dagmar Novotná

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra sociální pedagogiky

Vzdělávání seniorů jako možný eliminační faktor mezigeneračních bariér

Diplomová práce

Autor: Bc. Dagmar Novotná
Studijní program: N7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální pedagogika
Vedoucí práce: PaedDr. Monika Žumárová, Ph.D.

UNIVERZITA HRADEC KRÁLOVÉ

Pedagogická fakulta

Akademický rok: 2015/2016

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Dagmar Novotná**
Osobní číslo: **P13398**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Název tématu: **Vzdělávání seniorů jako možný eliminační faktor mezigeneračních bariér**
Zadávající katedra: **Katedra sociální pedagogiky**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Diplomová práce se zabývá důsledky a přínosy vzdělávání seniorů v oblasti mezigenerační problematiky. Cílem diplomové práce je charakterizovat eventuality schopné posílit mezigenerační vazby, které nabízejí vzdělávací aktivity v choťebořském regionu. Empirické šetření formou kombinace ankety a rozhovorů se zaměřuje na postoje různých generací k seniorskému vzdělávání.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Seznam odborné literatury:

Vedoucí diplomové práce:

PaedDr. Monika Žumárová, Ph.D.

Katedra sociální pedagogiky

Datum zadání diplomové práce:

20. prosince 2013

Termín odevzdání diplomové práce:

20. prosince 2015

L.S.

Doc. PhDr. Pavel Vacek, Ph.D.
děkan

Mgr. Iva Junová, Ph.D.
vedoucí katedry

dne

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala (pod vedením vedoucí diplomové práce) samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Chotěboři dne 24.2.2015

Poděkování

Tímto děkuji své vedoucí diplomové práce PaedDr. Monice Žumárové, Ph.D za cenné rady a připomínky, které mi pomohly při vypracování této práce a zároveň bych na tomto místě chtěla poděkovat ředitelům školských zařízení a všem respondentům, bez kterých by nebylo možné realizovat výzkumné šetření.

Anotace

NOVOTNÁ, Dagmar. *Vzdělávání seniorů jako možný eliminační faktor mezigeneračních bariér*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2015. 74 s. Diplomová práce.

Diplomová práce se zabývá důsledky a přínosy vzdělávání seniorů v oblasti mezigenerační problematiky, a to se zaměřením na region města Chotěboř. Cílem diplomové práce je charakterizovat eventuality schopné posílit mezigenerační vazby, které nabízejí vzdělávací aktivity v chotěbořském regionu.

Práce je členěna do čtyř hlavních částí, z nichž první tři teoretické kapitoly se snaží o propojení oblastí vzdělávání seniorů a mezigeneračních vztahů. Čtvrtá část představuje výsledky empirického šetření, které se formou kombinace ankety a rozhovorů zaměřuje na postoje různých generací k seniorskému vzdělávání. Cílem empirického šetření je zjistit, jakým způsobem posilují vzdělávací aktivity pro seniory v chotěbořském regionu mezigenerační vazby.

Klíčová slova: senioři, mezigenerační vazby, vzdělávání seniorů.

Abstract

NOVOTNÁ, Dagmar. *Seniors' education as possible elimination factor of intergenerational barriers*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2015. 74 pp. Diploma Degree Thesis.

Diploma Degree Thesis deals with consequences and benefits of seniors' education in area of intergenerational issues focused on Chotěboř Region. The aim of Diploma Thesis is describe contingencies able to strengthen intergenerational ties, which offering educational activities in Chotěboř region

The thesis consists of the four parts. The first three theoretical parts try to connect areas of seniors' education and intergenerational issues. The fourth part introduces results of empiric research through a combination of survey and interview focuses on attitudes of different generations to seniors' education. The aim of empiric research is find out how educational seniors' activities strengthen intergenerational issues in Chotěboř Region.

Key words: seniors, intergenerational issues, senior's education.

OBSAH

ÚVOD.....	10
1. SENIOR VE SPOLEČENSKÝCH KONSEKVENCÍCH.....	13
1.1. Senior a stáří	13
1.2. Změny v demografické struktuře obyvatel České republiky v rodinném kontextu	14
2. SENIOR V INTERGENERAČNÍM VZTAHU	18
2.1. Dopady stárnutí v rodinné síti.....	18
2.2. Mezigenerační vztahy	20
2.3. Bariéry mezigeneračního soužití	21
3. VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ	26
3.1. Implementace seniorského vzdělávání do mezigeneračních vztahů.....	26
3.2. Alternativy seniorské edukace	29
3.3. Mezigenerační učení	31
4. EMPIRICKÁ ČÁST	36
4.1. Teoretická východiska	36
4.1.1. Chotěbořský region.....	36
4.1.2. Senior akademie Chotěboř.....	37
4.2. Průzkumné cíle a hypotézy	38
4.3. Aplikovaná metodika a způsob sběru dat	41
4.3.1. Metoda dotazníku	41
4.3.2. Metoda rozhovoru.....	42
4.3.3. Předvýzkum	43
4.4. Průzkumný soubor	44
4.5. Vyhodnocení a interpretace výsledků.....	46

4.5.1.	Dotazníkové šetření	46
4.5.2.	Rozhovory.....	57
	ZÁVĚR	65
	SEZNAM ODBORNÝCH PRAMENŮ	68
	SEZNAM SOUVISEJÍCÍ LITERATURY	73
	SEZNAM PŘÍLOH.....	74

ÚVOD

V 21. století dokážeme bezpečně stanovit přesný počet obyvatel naší planety. Jsme schopni na mapě určit místa s největší hustotou osídlení, nebo jednotlivé státy seřadit podle věkové struktury obyvatelstva, ale stále hledáme cesty, jak na tzv. populační trend nejlépe reagovat, abychom vedle sebe dokázali žít navzdory odlišným ročníkům narození.

Věk se v současné době stává významně pozorovaným ukazatelem vývoje moderních států. Jako lidstvo globálně stárneme. Demografické prognózy už několik let dopředu předpověděly fakt populačního stárnutí a teď nastává situace, kdy do důchodu odcházejí silné populační ročníky. Zvyšuje se počet seniorů a vzrůstá i počet nejstarších zástupců postproduktivní generace. Tento fakt se promítá do celé společnosti, proto si také zaslouží pozornost v širším měřítku.

Senioři jsou specifickou skupinou populace potenciálně ohroženou nejružnějšími riziky moderní společnosti. Pro svou důvěřivost se snadno stávají obětmi protiprávního jednání rozličného charakteru, například nechtěnými zákazníky podomních prodejců. Mnohdy takové jednání navenek naivních seniorů zůstává mladšími generacemi nepochopeno a málokdo poté přemýšlí, že staří lidé se předváděcích akcí zúčastňují zejména z důvodu potřeby mezilidského kontaktu, který jim v důchodu chybí.

I starý člověk potřebuje žít ve společnosti a interakce s mladšími generacemi jej obohacuje. Domníváme se, že tento vztah je obousměrný a i mladí mohou od seniorů čerpat mnoho zkušeností. Protože stárnutí je nezvratitelný proces, který se týká každého člověka, je třeba jej přijmout jako fakt. I v této životní etapě bychom měli hledat pozitiva, se kterými je nutno se seznamovat v průběhu celého života.

Bohužel ne vždy vedle sebe žijí ve spokojeném sejetí mladí lidé a senioři. Odlišné hodnoty, životní styl i měnící se společnost mají podíl na vzniku nedorozumění mezi generacemi. Vzniká tak mezigenerační konflikt, který si troufáme označit za celospolečenský problém. Tento problém narůstá v případě, že nastane situace, kdy se senioři ocitnou na prahu soběstačnosti a potřebují pomoc svých blízkých, která pokud v rodině dochází ke konfliktům, nebývá samozřejmostí. Úlohu poskytovatele pomoci nejstarším občanům tak musí přebrat stát, což se za několik let dopředu vzhledem ke zvyšujícímu se počtu seniorů, stane luxusem.

Samotné stáří je tématem rovněž velmi úzce spjatým i s těmi nejmladšími generacemi. Pro formování strategií, které hledají způsob, jak reagovat na populační stárnutí, je tedy třeba brát v úvahu všechny věkové kategorie a vztahy mezi nimi. Specializace pouze na seniory nemusí být vždy řešitelným východiskem pro lepší soužití.

V současné době dochází k oslabování vztahů mezi příbuznými, role klasických babiček a dědečků se transformují. Rodiny už spolu netráví tolik času jako před lety. Stáří je všeobecně pojímáno spíše negativně jako hrozba. Všechny tyto zmíněné změny nadále přispívají k upevňování mezigeneračních bariér a prohlubování odloučení generací. Domníváme se, že jakýmsi prvotním počinem při řešení všech otázek spojených se seniory, aktivním stárnutím i sociální péče by měla být podpora mezigeneračního dialogu a solidarity mezi lidmi. Politika tzv. přátelského stárnutí by tedy neměla vycházet pouze z institucí z gesce jednotlivých ministerstev, ale také ze spolupráce rodin a samotných občanů naší společnosti. V mezigeneračním pojetí společnosti bychom se neměli zaměřovat pouze na dvě generace, ale je nezbytně nutné postupovat i obgeneračně, tedy posilovat vazby dítě-rodič-prarodič senior. Zejména střední generace v sobě ukrývá skrytý potenciál pro upevnění vztahů mezi generacemi, jelikož v rodinách vystupuje jako potenciální spojník mezi seniory a dětskou populací. Připomeňme, že střední věk má v současné době nelehký úkol, a to jak snoubit svůj kariérní vrchol, s výchovou dětí a zároveň oporou starších příbuzných. Troufáme si tvrdit, že už jenom to, že se na stáří přestane nahlížet jako na problém, je posunem vpřed. Jakýmsi pomocníkem při znovuobjevení společných cest dvou věkově různých generací může být mezigenerační učení a tuto myšlenku se snažíme dále rozvinout.

Diplomová práce se zabývá důsledky a přínosy vzdělávání seniorů v oblasti mezigenerační problematiky, a to se zaměřením na region města Chotěboř. Cílem diplomové práce je charakterizovat eventuality schopné posílit mezigenerační vazby, které nabízejí vzdělávací aktivity v chotěbořském regionu. Předkládanou práci můžeme charakterizovat jako teoreticko-empirickou, přičemž cílem teoretické části je zasadit problematiku mezigeneračních vztahů a seniorského vzdělávání do celospolečenského kontextu. Cílem našeho empirického šetření je postihnout názory různých generací na seniorské vzdělávání a jeho pozitivní vliv na mezigenerační vztahy.

Téma mezigeneračních vztahů je velice široké, v této práci se zaměřujeme na možnost volnočasového vzdělávání seniorů ve zmíněné lokalitě a jeho možný přesah

do mezigeneračních vztahů. Zároveň se snažíme postihnout mezigenerační učení v prostředí chotěbořských rodin a jeho možný dopad na celkové vnímání seniorské populace. Žijeme ve společnosti vědění, kdy se od každého jedince předpokládá, že se bude v duchu celoživotního učení soustavně po celý život vzdělávat, proto nelze opomenout ani různé druhy zájmového vzdělávání určeného seniorům.

Práce je členěna do čtyř hlavních částí, z nichž první tři teoretické kapitoly se snaží o propojení oblastí vzdělávání seniorů a mezigeneračních vztahů. Čtvrtá část představuje výsledky empirického šetření, které se formou kombinace ankety a rozhovorů zaměřuje na postoje různých generací k seniorskému vzdělávání. Cílem empirického šetření je zjistit, jakým způsobem posilují vzdělávací aktivity pro seniory v chotěbořském regionu mezigenerační vazby.

V diplomové práci je čerpáno z rozličné literatury, přičemž nejvíce inspirace poskytly například studie a výzkumy od Rabušicové, Kamanové a Pevné, oblast gerontopedagogiky Mühlpachra, zájmového vzdělávání Šeráka, problematika stárnutí Tošnerové, výzkumy k oblasti kvality života seniorů Žumárové a další publikace, které jsou obsaženy v seznamu odborných pramenů v závěru práce.

1. SENIOR VE SPOLEČENSKÝCH KONSEKVENCÍCH

1.1. Senior a stáří

Senior a stáří jsou dva synonymní výrazy charakteristické pro člověka postproduktivní generace. Ačkoliv se průměrný věk i doba odchodu do důchodu zvyšují, samotné stáří neoddláme. Je to nezvratný biologický proces, přirozený pro každého lidského jedince, který začíná okamžikem narození.

Stáří je těžce uchopitelný pojem, jelikož každý jedinec jej vnímá a prožívá odlišně. Obecně lze říci, že stáří je: *„Označením pozdních fází ontogeneze, přirozeného průměru života. Je důsledkem a projevem geneticky podmíněných involučních procesů modifikovaných dalšími faktory (především chorobami, životním způsobem a životními podmínkami) a je spojeno s řadou významných změn sociálních (osamostatnění dětí, penzionování a jiné změny sociálních rolí). Všechny změny příčinné i následné se vzájemně prolínají, mnohé jsou protichůdné, a jednotné vymezení a periodizace stáří se tak stávají velmi obtížnými“* (Mühlpachr, 2004, s. 18).

Stáří bývá kategorizováno do několika skupin, a to podle oblastí, do kterých se promítá. Rozlišujeme **stáří kalendářní**, které se vymezuje zpravidla podle věku, **stáří biologické**, které je právě spojeno s množstvím involučních změn v organismu člověka, **stáří psychické**, které zahrnuje procesy adaptace na další životní etapu a **stáří sociální**, které s sebou přináší společenské změny a nové sociální role, se kterými se stárnoucí jedinec musí vyrovnávat (Kozáková, 2006, s. 9–17).

Většina expertů se neoficiálně shoduje na názoru, že stáří spadá do věku okolo 75 let, avšak ve světě je hranice posunuta výše. Stáří například ve Švýcarsku znamená překročení 84 let a v Kanadě 79 let (Vavroň, 2012).

Již ve své bakalářské práci jsme se přiklonili k názoru, že člověk je tak starý, jak se cítí být, jelikož vnímání času je čistě subjektivní proces. Jakékoliv snahy o obligátní ustanovení hranice stáří jsou zavádějící a tyto počiny jsou spíše snahy nějak legislativně uchopit pojem senior. I samotná střední délka života se prodlužuje. Je tedy možné, že za několik let ztratí i věk 75 let své přízvisko „vysoký“ (Novotná, 2013, s. 14).

„Pojem "senior" není právní ani statistickou kategorií, ale kategorií spíše "sociologickou". Statistická definice seniora podle věku není u nás ani ve světě

jednotná. Jinými slovy, chronologický věk není jednotným kritériem pro zahrnutí osoby do kategorie „senior“ společným pro všechny statistické výstupy. V případě námitek s užitím věkové skupiny 65 a více let upozorňujeme, že používání základních věkových skupin (0-14, 15-64 a 65 a více let) je v demografických, ekonomických i sociálních statistikách vymezeno v souladu s obecnými zvyklostmi užívanými i OSN a Eurostatem a používá se pro výpočet ukazatelů jako např. index závislosti nebo index stáří tak, aby bylo možné mezinárodní srovnávání. K žádnému "posunu" kategorií zde tedy nedochází“ (Cieslar, 2012, nestr.).

Ve všech souvislostech postproduktivního věku dominuje pojem senior. V české společnosti se také můžeme setkat s ekvivalentními podobami, jako jsou například důchodce či penzista. Pojem senior se užívá v souvislosti s důchodovým obdobím. Stanovení věkové hranice seniorů je velmi diskutabilní, přesná definice pojmu senior neexistuje.¹ V diplomové práci je koncept seniora označen ekonomicky neaktivního jedince, který se nachází ve věkové kategorii 65 a více let.

1.2. Změny v demografické struktuře obyvatel České republiky v rodinném kontextu

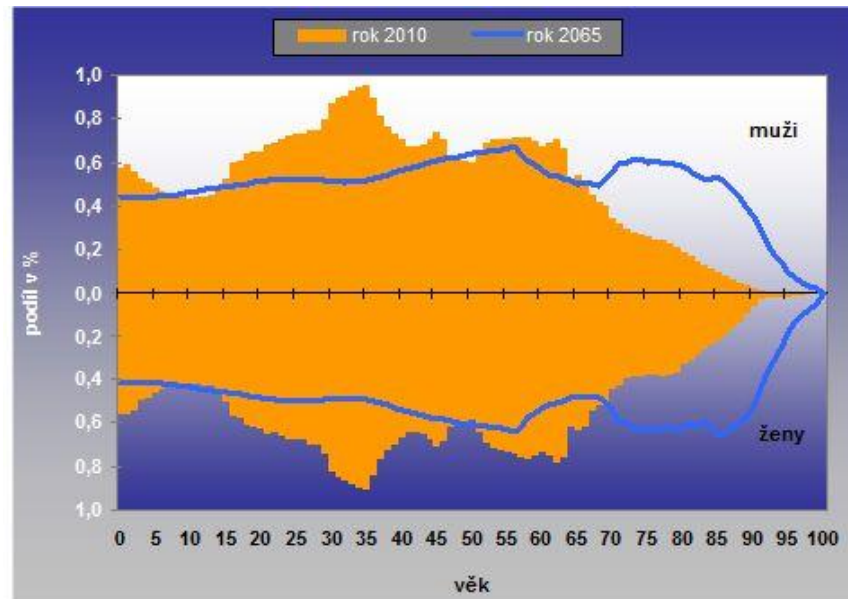
Dnes již všechny vyspělé státy řeší jednu z nejzávažnějších a nejdiskutovanějších společenských otázek, jakou je demografické stárnutí. Postupný proces demografického stárnutí započala tzv. demografická revoluce, která se vyznačovala výrazným poklesem měr plodnosti a úmrtnosti, snižováním úrovně kojenecké úmrtnosti a prodlužováním naděje dožití při narození. Důsledkem těchto jevů docházelo ke změnám ve věkové struktuře - k populačnímu stárnutí (Pavlík, Rychtaříková, Šubrtová, 1986).

V současnosti dosahují důchodu silné poválečné ročníky. V důsledku poklesu porodnosti se oproti nejstarší generaci snižuje zastoupení nejmladší skupiny, dětí ve věku 0–15 let, z čehož lze do budoucna předpokládat nadále se zvyšující věk populace (viz graf č. 1). ČSÚ ve svých prognózách předpokládá, že v roce 2055 rapidně vzroste podíl osob ve věku 65 a více let a bude tvořit třetinu celkového počtu obyvatel

¹ V mezinárodních odborných kruzích existuje úzus, že stáří se definuje chronologickým věkem a že za seniory se považují ti, kdo dosáhli věku 65 let (Rabušicová, Kamanová, Pevná, 2011, s. 36).

České republiky. Stárnout bude ovšem i seniorská populace jako taková. Zvýší zastoupení seniorů ve věku 70 a více let. K roku 2055 vzroste skupina seniorů v kategorii 70–79 oproti roku 2010 téměř dvojnásobně, skupina osob ve věku 80 a více let dokonce více než čtyřnásobně (Svobodová, 2012, nestr.).

Graf č. 1: Reálná a předpokládaná věková struktura obyvatelstva České republiky v letech 2010 a 2065

Zdroj: ČSÚ

Česká republika se řadí mezi středoevropské státy, ve kterých v tomto století přibývá seniorů rychleji než příslušníků jiných věkových skupin. Odchod do důchodu blíží k věku 70 (Benešová, 2014, s. 52). Z údajů České správy sociálního zabezpečení bylo ke dni 31.12.2013 vyplaceno celkem 2 340 321 starobních důchodů v ČR za rok 2013. Průměrný věk penzistů pobírajících starobní důchod byl v loňském roce 69 let – u mužů 70, u žen 68 let. Na konci června letošního roku pobíralo starobní důchod 2 353 691 osob. To znamená, že na jednoho starobního důchodce připadalo 2,1 poplatníka (ČSSZ, 2014, nestr.).

V rámci populačního stárnutí vzrůstá také index stáří a v souvislosti se zvyšujícím se počtem nejstarší generace se zvyšuje také index ekonomické závislosti.²

² Index stáří vyjadřuje, kolik obyvatel ve věku 65 a více let připadá na 100 dětí do 15 let věku v daném časovém období. Pokud výsledná hodnota převyšuje 100, populace stárne. Index ekonomické závislosti

Podle výsledků Sčítání lidu, domů a bytů z roku 2011 bylo na území ČR zjištěno 1 644 836 osob starších 65 let, což činí 16 % z celkového počtu obyvatel. Index stáří dosáhl hodnoty 110, což znamená, že v roce 2011 na 110 osob starších 65 let připadalo 100 osob ve věku 0–14 let. V porovnání s výsledky z předchozího sčítání z roku 2001, vyčteme, že se index stáří za 10 let zvýšil, stejně jako podíl osob 65 a starších. Nejvyšší hodnota indexu stáří zaznamenáváme v Praze (ČSÚ, 2013, nestr.).

Hodnota indexu ekonomické závislosti se během posledních 65 let výrazně neměnila. Podle zjištěných dat k 31.12.2010 zaznamenáváme hodnotu indexu ekonomické závislosti 42,7 (Rada vlády pro udržitelný rozvoj, 2012, s. 39).

Ve vztahu k EU lze politiku stárnutí³ shrnout do čtyř základních oblastí:

1. *zaměstnanost* – zejména mobilizace produktivity starších skupin obyvatelstva.
2. *sociální ochrana* – důchodové systémy, budou seniory dostatečně finančně zajišťovat a zároveň budou udržitelné pro stát,
3. *zdravotnictví* – podpora „zdravého stárnutí“, zlepšování funkčního zdraví a snižování nemocnosti,
4. *boj proti diskriminaci a sociálnímu vyloučení* – rovné zacházení se všemi občany všech věkových skupin (Čevela, Kalvach, Čeledová, 2012, s. 91).

Markantní nárůst zástupců nejstarší generace v populaci se nejvýrazněji promítne v ekonomických konsekvencích, proto již dnes vyvolávají demografické změny doslova gerontopaniku napříč společnostmi. Při strategiích plánování seniorské politiky by Česká republika měla hledat odpovědi na otázky, které v sobě zahrnují nejen důchodové pojištění, sociální zabezpečení, zvyšování počtu pracovních příležitostí a zaopatřování péče o nejstarší nesoběstačné seniory, ale také úvahy, jak k řešení problematiky stárnutí participovat nejen samotné (ať už současné či budoucí seniory), ale i jejich rodiny.

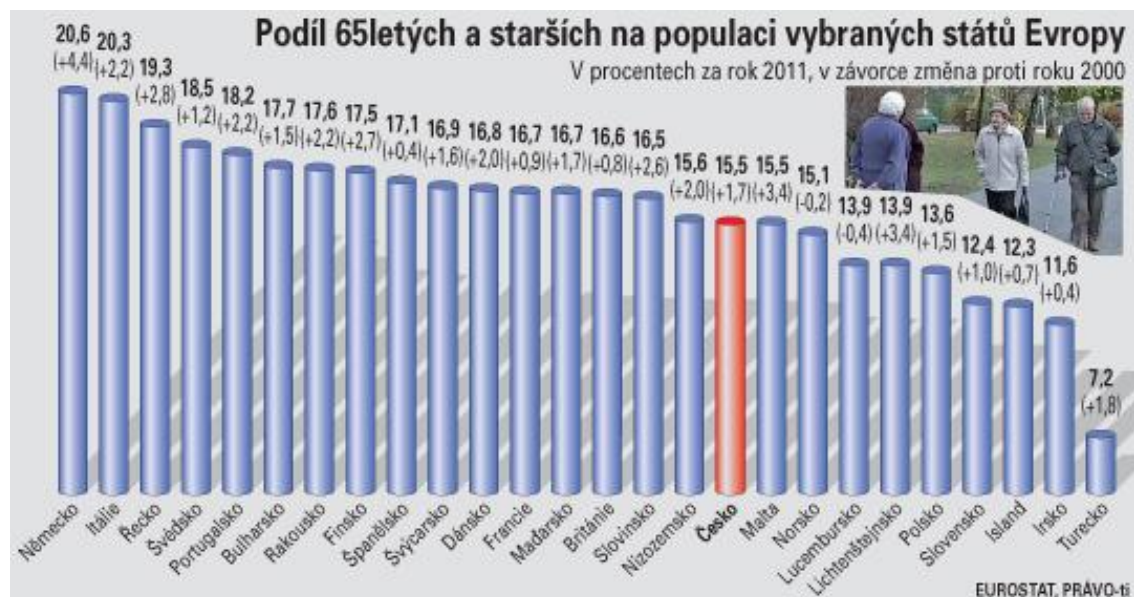
V roce 2011 tvořily osoby 65 let a starší 15 % z celkového počtu obyvatel České republiky. Podíly nejstarší generace ve vybraných státech Evropy znázorňuje Graf č. 2,

neboli zatížení vyjadřuje počet osob v ekonomicky neaktivním věku (ve věku 65 a více let a dětí ve věku 0–14 let), který připadá na 100 osob v ekonomicky aktivním věku 15–64 let v daném časovém okamžiku. (ČSÚ, 2014).

³ Podle zprávy „Za Evropu pro občany všeho věku“ (Towards a Europe for All Ages, 1999).

dostupný ze serveru Novinky.cz. Podobnou situaci jako u nás bychom mohli zaznamenat na Maltě, Nizozemsku či v Norsku (Vavroň, 2012, nestr.).

Graf č. 2: Podíl 65letých a starších na populaci vybraných států Evropy

Zdroj: Novinky.cz

Novodobí senioři se v důsledku diferenciacie společnosti a stále se urychlujícímu tempu života nacházejí v nesnadné situaci, do které staví i stát. Domnívám se, že nejzávažnější problémy postproduktivní generace nalezneme v mezilidských vztazích a v rodinách jako takových, proto je třeba uvažovat ve všech generačních dimenzích a aktivně připravovat na stáří všechny věkové kategorie.

2. SENIOR V INTERGENERAČNÍM VZTAHU

2.1. Dopady stárnutí v rodinné síti

Komplexní proces populačního stárnutí se promítá nejen do postavení samotných seniorů ve společnosti, ale také do soukromé sféry, do mezigeneračních vztahů a vztahů uvnitř rodiny a v neposlední řadě i do individuálních životů stárnoucích osob (Svobodová, 2011, nestr.).

Kromě změn ve struktuře populační věkové pyramidy dochází i ke změnám stavby pyramidy rodinné, tedy k tzv. rektangulaci rodinné sítě. Jedná se o jev, kdy se věková pyramida prodlužuje a zeštíhluje v důsledku poklesu porodnosti a přibývání starších členů rodiny (Rabušicová, Kamanová, Pevná, 2011, s. 40). Bengtson a Lowenstein (2003, s. 10) rektangulaci popisují jako změnu pyramidy k tyčce na fazolích, doslova „beanpole“.

Rodina je základní jednotkou státu. Je zdrojem bezpečí domova a zajišťuje jedinci stabilní a chráněné prostředí. Je nepostradatelnou institucí i pro stárnoucího jedince. Dospělý se svými dětmi totiž znovu prožívá vlastní dětství, může se vyhnout chybám, kterých se dopouštěli jeho předchůdci. Rodina tak rozšiřuje sociální pole člověka (Matoušek, 1997, s. 8–9).

Prarodičovství je významným prvkem pro rodinu. Podle Vágnerové (2007): *„prarodičovství pozitivním způsobem přispívá k vymezení rodinné identity a potvrzuje normalitu rodiny tím, že naplňuje určitá sociální očekávání. Zajišťuje rodinnou kontinuitu, takže odpadá strach ze zániku rodu“* (In Rabušicová, Kamanová, Pevná, 2011, s. 141).

V rámci každé rodinné sítě se střetávají minimálně tři současně žijící generace - děti, rodiče, prarodiče. **Generaci** chápeme jako skupinu osob přibližně stejného věku, která sdílí společný časový úsek života a od ostatních generací je v rozestupu minimálně 18 let.

Původ slova generace pochází z latinského *plodit*. V příbuzenské, rodinné či biologické terminologii se jedná o termín označující vztah rodič-dítě. Pojem generace také začal být používán v sociálních vědách jako popis kulturní podskupiny. Proto je důležité rozlišovat generaci rodinnou a kulturní (Martinson, 2013, s. 3).

V důsledku prodlužování délky lidského života se zvyšuje možnost, že se v rodině navzájem potkají čtyři generace. Postoje, hodnoty, ale také zkušenosti a znalosti každého člověka se v průběhu života vyvíjejí a zároveň každý člověk je determinován společensko-kulturním kontextem své doby, proto v různém věku disponujeme odlišnými charakteristikami. Díky tomu si členové rodiny mohou předávat zkušenosti a obohacovat se navzájem. V souvislosti se zmíněnými generačními odlišnostmi může docházet i ke konfliktům, kdy si generace mezi sebou vzájemně nerozumí a dochází ke konfliktům (více v kap. č. 2.2). Ačkoliv není tento jev ničím novým, v souvislosti stárnutí populace si jej více všímáme a stále se snažíme nacházet odpovědi na otázky, jak napravit a zabránit prohlubování mezigeneračního propadu.

V posledních letech si všímáme trendu, kdy ženy odkládají mateřství na pozdější věk⁴. Domníváme se, že i tento fenomén je jedním z důsledků prodlužování střední délky života. Důvodem stále se zvyšujícího se počtu starších prvorodiček může být upřednostnění kariéry před rodičovstvím nebo je žena například vyznavačkou životního stylu tzv. single a poté jí může činit obtíže nalézt vhodného potenciálního otce svých dětí. Role muže se oproti tradičním společnostem, kdy muž byl vnímán jako hlava rodiny, na které byly ženy ekonomicky závislé, se značně oslabila.

Ženy, které si z jakýchkoli důvodů pořídily své potomky ve vyšším věku, jsou reprezentantkami tzv. **sendvičové generace**⁵. Jedná se o lidi, kteří dospěli do středního věku, musí se starat o své nezaopatřené děti a zároveň mají stárnoucí rodiče seniory, kteří začínají vyžadovat jejich péči. Na takové jedince je potom kladen tlak ze všech stran a ocitají se jako tzv. náplň mezi dvěma sendviči (Bertini, 2013, s. 13). Podle Holmerové (2014, nestr.) je „*typickým pečujícím o seniora je žena ve věku 56 let. Tedy taková, která ještě třeba pracuje a snaží se také pomoci svým dětem, vnoučatům.*“

V současnosti stále více ubývá komplexních rodin⁶, ale zvyšující se rozvodovost nemá vliv na větší závislost neúplných rodin na svých rodičích. V důsledku změn v rodinném soužití se mění i obraz dnešních prarodičů. Vícegenerační soužití je dnes

⁴ Průměrný věk matek při narození dítěte roste nepřetržitě od roku 1992. Podle dat ČSÚ bylo prvorodičkám v roce 2013 průměrně 29,9 let (ČZÚ, 2013, nestr.).

⁵ Zhruba 5 % populace Evropské unie ve věku 35-64 let k sendvičové generaci. Žen je 8 %, mužů 3 % (Novák, 2013, s. 9).

⁶ V roce 2013 bylo během 1. až 3. čtvrtletí rozvedeno 20,7 tisíce manželství, což znamenalo nárůst o 1,7 tisíce oproti stejnému období roku 2012. Z úhrnu rozvedených manželství jich bylo 56,9 % s nezletilými dětmi, rozvody se tedy dotkly celkem 17,9 tisíce dětí (ČZÚ, 2013, nestr.).

ojedinělé. Rodiny budují své domácnosti v blízkosti svých zaměstnání, mnohdy daleko od svých orientačních rodin. Podle Peterové Kafkové (2014, nestr.) je to právě geografická vzdálenost, která nejvýrazněji způsobuje odloučení prarodičů a jejich vnoučat.

Podle sociologů dochází k proměně klasických babiček a dědečků v suverénní seniory, kteří žijí aktivním životem, mohou být autonomní, rozvíjí své koníčky a zájmy, a tak pomoc s domácností v roli prarodičů již není samozřejmou a očekávanou rolí. Vavroň (2014) na serveru Novinky.cz uvádí, že se část prarodičů dokonce otevřeně vymezuje proti představám hlídačích babiček a dědečků. Ještě v roce 1991 přes 72 % seniorů souhlasilo s tvrzením, že rodiče musí pro své děti udělat vše, ale v roce 2008 to bylo jen něco málo přes polovinu dotazovaných.

2.2. Mezigenerační vztahy

Současné podmínky života přinášejí prostor pro rozšiřování komplexu mezigeneračních vztahů. Dříve se lidé nedoživali tak vysokého věku, pokud se řešily problémy vyplývající ze soužití různých generací, jednalo se nejčastěji o vztahy rodiče-děti, ale dnes se vztahový prostor rozšiřuje na děti-rodiče, rodiče-prarodiče, děti-prarodiče a mnohdy do této triády vstupují i praprarodiče.

„Obvyklým modelem je tzv. vztahová rodina. V důsledku tedy můžeme na jedné straně registrovat projevy oslabování mezigeneračních vztahů právě díky individualizovaným modelům rodinného chování, na druhé straně potom rozšiřování příležitostí pro mezigenerační vztahy díky prodlužujícímu se věku, a tedy přítomnosti většího počtu příslušníků prarodičovské generace“ (Rabušicová, Kamanová, Pevná, 2011, s. 43).

Tato práce se nesnaží rozpracovat složitost jednotlivých rodinných vztahů, zaměřuje se na roli seniora jako příjemce edukačních snah společnosti a zejména pak jak tyto snahy mohou ovlivňovat vztahy mezi jednotlivými generacemi.

Prarodiče nelze v rodinném systému opomínat. Svými skutky jsou hned po rodičích vzory pro svá vnoučata. V určitém věku dokonce děti přijímají více své prarodiče než pro ně subjektivně vnímané kritické rodiče (Žumárová, 2012, s. 76).

Matějček a Dytrych (1997, s. 63) uvádí, že základním úkolem prarodičů je příprava vnoučete na život. Ze strany prarodičů je vnoučatům ukázán život z naprosto

jiného úhlu, než jak to dokážou rodiče. Prarodiče si v období dětství svých vnoučat znovu přehrávají své vlastní dětství a dětství svých dětí, proto mohou být svými vnoučaty vnímáni jako chápavější než jejich rodiče.

Domníváme se, že naše pozdější přístupy k seniorům jsou zformovány z období dětství a vychází ze společně stráveného času s našimi prarodiči. V dospělosti poté dochází k transpozici zkušeností, které se mohou promítat všeobecně do vztahu ke starým lidem.

Ne každý jedinec si do života odnáší pozitivní zážitky se seniory. Děti mohou být svědky nespokojeného chování svých prarodičů. Někteří senioři se totiž se stářím těžce smiřují a stěžují si nejen na svůj zdravotní stav, ale i na špatný televizní program či počasí. I v tomto případě se domníváme, že to nemusí být vždy překážou při utužování pozitivních postojů vůči starým lidem. Souhlasíme s tvrzením Žumárové (2012, s. 98), že: „*setkávání s nepříliš příjemnými prarodiči je pro vnoučata žádoucím tréninkem sociální interakce.*“

Naopak rodiče by měli být dle našeho názoru tzv. mediátory ve vztazích dítě-prarodič. Měli by svým dětem předávat kladné vzorce chování, zprostředkovávat pravidelný kontakt s babičkou a dědou a přispívat ke vzájemnému utužování vztahů mezi nejmladší a nejstarší generací v rodině.

2.3. Bariéry mezigeneračního soužití

Prodlužování střední délky života se vzrůstají nejen šance na četnost mezigeneračních kontaktů, ale v důsledku odchodu do důchodu silných poválečných ročníků také pravděpodobnost, že bude stále více seniorů vyžadovat pomoc od svých dětí a vnoučat. Ne vždy ale dochází ke vzájemnému pozitivnímu přijetí dvou generací.

Sice se zvyšuje množství vícegeneračních rodin, ale ne vícegeneračních soužití v jedné domácnosti. Častým modelem soužití je tzv. vztahová rodina. V rodině se tedy rozšiřuje prostor pro mezigenerační vztahy, stoupá počet členů z řad prarodičů, ale na druhé straně můžeme shledávat projevy oslabování mezigeneračních vztahů právě díky individualizovaným modelům rodinného chování (Rabušicová, Kamanová, Pevná, 2011, s. 43).

V souvislosti mezigeneračních vztahů je nutno zmínit pojem **mezigenerační solidarita**. Dle Akademického slovníku cizích slov spočívá význam solidarity

v soudržnosti, pospolitosti a vzájemné podpoře, solidárnosti k druhým (1998, s. 700). Vztahy (ať už dobré či špatné) nelze z rodiny vymazat, vždy bude docházet k určité interakci mezi členy rodiny, tudíž i mezigenerační solidaritu chápeme jako stále platný jev synonymního rázu mezigeneračním vztahům. Domníváme se, že v současnosti dochází k oslabování mezigenerační solidarity, ale ne k jejímu vytrácení.

Životní styl, odklon od tradičního rodinného soužití a stále se zvětšující individualizace mladých lidí přispívá k tomu, že si generace mezi sebou přestávají čím dál více rozumět. Z neporozumění vzniká konflikt, po kterém se znesvářené strany mohou odloučit. Jsou to právě senioři, kdo izolaci hůře snáší. Odpovědnost za staré občany tak mnohdy musí převzít stát, zvláště pokud senior přestává být soběstačný. Společnost je tedy postavena před etický problém, a to jak zajistit dostatečnou a kvalitní péči o seniory. Jak je inkludovat do běžného života a zejména, kde hledat příčiny mezigeneračních bariér a možnosti, jak tyto bariéry eliminovat a přimět k participaci na politice stárnutí i ty nejmladší jedince.

Mezigenerační konflikt dle Jiráskové (2005, s. 26) není zapříčiněn neshodou vzhledem rozdílnosti povah, ale projevuje se spíše předpojatý názor mladších na starší a naopak. Dle Žumárové (2012, s. 114) při vzniku konfliktů hraje roli schopnost přizpůsobovat se novým situacím, přičemž čím je člověk mladší, tím lépe se přizpůsobuje a konflikty vznikají právě v souvislosti změn současné společnosti. Změnou může být i otočení role edukátora při vysvětlování obsluhy počítače.

Mezigenerační konflikt tedy může vznikat jak na straně mladší, tak na straně starší generace, ale téměř vždy se odráží v celém rodinném komplexu. Nejhorším důsledkem konfliktu je odcizení generací. Domníváme se ale, že mezigenerační konflikt může mít mnohem dalekosáhlejší společenské dopady, jelikož mladší z odcizených generací si svá zneprátená stanoviska mohou nést s sebou po celý život a zejména je zde riziko, že je přenesou na generaci svých potomků.

Stáří může být složitým etickým problémem, kdy zejména mladší generace na toto období lidského života pohlížejí s jistým despektem. Odchodem stárnoucího jedince do důchodu končí jeho éra produktivity, stává se ekonomicky neaktivním a pravděpodobně na svět už další generaci nepřivede. V důsledku involučních změn, typických pro stárnoucí organismus, se senior postupně stává závislým na svém okolí a v konečném důsledku i na společnosti.

Různá společenství pojmají stáří odlišně a liší se i v samotných přístupech ke starým lidem. „*Nejde jen o sociální či zdravotní determinanty kvality života ve stáří, ale také o roli, která je starým lidem přisuzována, o podobu stáří, do níž jsou staří lidé mladšími generacemi stereotypizováni, o povahu mezigenerační solidarity či o míru obvyklé podpory...Absence kritického myšlení, nedostatek věcných podkladů, stereotypizace a mýty velmi zatěžují hledání optimálních cest, jimiž by se měl přístup ke stáří v naší společnosti ubírat*“ (Čevela, Kalvach, Čeledová, 2012, s. 16–17).

Obraz stáří je mnohdy výsledkem sociálního konstruování nerealit, kdy získává negativních konotací.⁷ Stárnutí je zatíženo mýty a stereotypy či diskreditujícími a stigmatizujícími atributy (Sýkorová, 2007, s. 49). Domníváme se, že předsudky vůči nejstarší generaci mohou být ovlivněny médii, která seniora představují jako potenciálního zákazníka nejrůznějších druhů vitamínů, potravinových doplňků a fixačních past zubních náhrad, ale s podobou aktivního, inteligentního seniora, který by mohl být vzorem mladším generacím, se setkáváme zřídka. Televizní obrazovky ovládli mladí, štíhlí lidé takřka modelingového charakteru a stáří je obavou nad ztrátou sledovanosti.

Jistou roli na mezigeneračním porozumění sehrává i vliv rodiny. Dle Tošnerové (2009, s. 20–21) každé dítě v dětství vnímá svou milovanou babičku jinak než seniorku ze sousedství. Mnoho malých dětí vystupuje prostřednictvím mateřských školek například v domovech důchodců, kde se setkávají s nesoběstačnými seniory. Obraz nemohoucího starého člověka si posléze odnášejí do života. Nestává se, že by do školních zařízení přišli zruční senioři, kteří by dětem představovali svá řemesla a pozitivně je do budoucnosti motivovali. Tošnerová také uvádí, že jádrem mezigeneračního neporozumění je nedostatečná tolerance, povahové vlastnosti a nezájem obou stran. Aby si generace mezi sebou rozuměly, kromě tolerance je třeba také přispívat k informovanosti o jejich potřebách v různých věkových etapách.

První draft Národní strategie podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017 dostupný na stránkách MPSV hovoří o tom, že: „*Mezigenerační vztahy se úzce dotýkají změny postojů společnosti vůči starším občanům a stárnutí populace obecně. Existující stereotypy ve společnosti spoluutvářejí média skrze negativní zobrazování*

⁷ Zcela specifické pojetí stáří nalezneme např. v Japonsku. Japonští senioři mají privilegovaný status s vlivem, sebekontrolou a autoritou (Herzog, Markus in Sýkorová, 2007, s. 49).

seniorů jakožto ekonomické zátěže pro společnost. Kromě změny postoje médií musíme formovat postoje k stáří od nejútlejšího věku skrze rodinu a systém školství“ (MPSV, 2012, s. 13).

Odchodem do důchodu nastává nová zcela odlišná etapa v životě seniora a ne všichni tuto změnu přijmou. Pro někoho může být penze obdobím výzev a prostorem pro koníčky, na které dříve nebyl čas. Jiný se neadaptuje a serum pro něj představuje hrozbu. Existují důchodci, kteří mají až letargický přístup ke stáří, a tak společně se ztrátou zaměstnání ztrácí i chuť na společenské aktivity. Dehonestující projevy mladších generací vůči starým lidem nejsou tedy jediným faktorem marginalizace seniorů. Senioři se totiž mnohdy straní společnosti a svým nezájmem tak dobrovolně přispívají k **sociálnímu vyloučení**.

Mezi další ze sociálně patologických přístupů k seniorům řadíme **ageismus**. Ageismus je pojem představující diskriminaci vůči věku, který poprvé v roce 1968 použil Robert Butler. Rozlišujeme několik podob ageismu. Buď jde o klasické vyloučení staršího člověka v závislosti věku, nebo na základě funkčního stavu se znevažováním účinnosti jedince (Čevela, Kalvach, Čeledová, 2012, s. 107).

V současnosti se stírají věkové rozdíly, společnost si na přítomnost starých lidí zvykla, lidem nevadí vysoký věk, ale hůře přijímají nesoběstačné seniory pro svou pomalost, neobratnost a nemohoucnost. Proto jsou staří některými mladými nedostatečně oceňováni a odsouváni až na okraj společenského zájmu. Takový jev nazýváme **frailtizmus**. *„Specifickým problémem se stal život se závažným zdravotním postižením a funkčním omezením, který je ve stáří charakterizován involučně podmíněnou geriatrickou křehkostí (frailty). Mnozí staří lidé nejsou diskriminováni, segregováni pro svůj věk, ale pro svá omezení, pro svou křehkost. V případě diskriminace není proto správné hovořit vždy o ageizmu, nýbrž též o frailtizmu“* (Čevela, Kalvach, Čeledová, 2012, s. 217).

V boji proti diskriminačním projevům lze využít **věkového mainstreaming**, který podle Vidovičové, Gregorové (2007, s. 10) lze definovat jako *„integraci určitého tématu nebo problému do agenturních procesů formulování politik, jejich plánování, rozhodování o těchto politikách, do jejich realizace a vyhodnocování.“* Mainstreaming je tedy nástrojem veřejné správy, politických uskupení i veřejnosti k udržení rovnosti mezi znevýhodněnými a zajištění podmínek pro kvalitní stáří, a to pomocí předem

stanovených strategií a cílů s přihlédnutím ke konkrétním potřebám cílové skupiny (tamtéž, s. 10–11).

Mainstreaming představuje multidimenzionální snahu o změnu ve společnosti, může tak být nazývána celá strategie i samotný proces změny, jejímž cílem je sociální integrace určité skupiny (v našem případě seniorů) nebo také inkluze problematiky seniorů jako tématu do všech aspektů politického, ekonomického, kulturního a sociálního života. Věkový mainstreaming může být chápán i jako například konkrétní dokumenty k implementaci stanovených cílů či jako obecná forma zvyšování povědomí veřejnosti (Vidovičová, Gregorová, 2007, s. 17).

Domníváme se, že pokud snahy věkového mainstreamingu budou směřovat k aktivitám propojujícím zájmy nejmladší a nejstarší generace, bude docházet k rozvíjení mezigeneračního dialogu a to může mít do budoucna pozitivní vliv na odstraňování mezigeneračních bariér.

3. VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ

3.1. Implementace seniorského vzdělávání do mezigeneračních vztahů

Žijeme v době, ve které naše životy ovlivňuje vzájemné propojení informačních, komunikačních a masově mediálních technologií a doslova každý den s sebou přináší nové poznatky, větší možnosti a šance výběru z mnoha možností, ale také větší množství rizik a nejistot. V důsledku individualistického způsobu života je také mnoho jedinců odkázáno pouze na sebe, a aby člověk ve společnosti obstál, je nucen si neustále osvojovat různé multikulturní projevy a nadále se rozvíjet a vzdělávat. Celoživotní vzdělávání se tedy stalo významným společenským tématem vyspělé evropské společnosti (Hladílek, 2009, s. 139).

Potřeba rozšiřování vlastní vzdělanostní platformy se dotýká i seniorské populace. Právě z důvodů stárnutí populace a stále se zrychlujícímu tempu života bude třeba dbát zvýšeného zájmu o seniory. Snahou společnosti by měla být podpora seniorských aktivit, které starým lidem pomohou při adaptaci na systém změn, ale také se domníváme, že by v duchu mainstreamingumohlo být docíleno větší podpory seniorských programů na straně rodiny, zvláště pak participace nejmladších ročníků, jelikož stárnutí se promítá v celé společnosti bez ohledu na věk.

Myslíme si, že k upevnování mezigeneračního porozumění může pozitivně přispívat i **proseniorská edukace**, jejímž záměrem je vytváření pozitivního obrazu stáří a snaha o znovunalezení společných cest napříč generacemi. Proseniorská edukace bývá započata mnohem dříve před odchodem do důchodu seniora jako člena rodiny (Šerák, 2009, s. 191–192).

Vzhledem k tomu, že proseniorská edukace nemusí být vázána na vzdělávací a školské instituce, máme za to, že se může realizovat i v rodinách, kdy zejména rodiče a prarodiče předávají pozitivní hodnoty svým dětem a vnoučatům. V tomto případě se přikláníme k názoru, že i proseniorská edukace může být jedním z mnoha opatření mainstreamingu.

Představa seniora, který celý den sedí v houpacím křesle a odpočívá, protože důchodový věk je přeci dobou určenou k odpočinku, je zcela mylná. I ve stáří zůstávají zachovány psychologické potřeby středního dospělého věku, zejména potřeba být nadále aktivní a mít pocit užitečnosti. Odchodem do důchodu se seniorovi snižuje počet

sociálních kontaktů, což může způsobovat jistý deficit v životě člověka (Mühlpachr, 2004, s. 138).

Ztrátu profesní role téměř vždy bezpečně dokázala zastat role babičky či dědečka na plný úvazek, avšak výsledkem současné zrychlené doby, kdy jednotlivé členy rodiny od sebe dělí desítky kilometrů, ochabují i dříve tradiční role prarodičů. Pokud se senioři neseberealizují prostřednictvím svých koníčků, mohou se cítit zbytečně a mnohdy dochází k již zmíněné dobrovolné vlastní sociální exkluzi jako obranného mechanismu na důchod. Myslíme si, že vzdělávání seniorů můžeme vnímat jako jednu z kompenzací ze ztráty sociálních kontaktů, tudíž prostředku prevence sociálního vyloučení.

Výzkumy potvrzují, že vzdělávací aktivity postproduktivního věku zlepšují pocit důstojnosti a přispívají k životnímu uspokojení, fyzickému i psychickému zdraví, ale také k začlenění do společnosti. Dle Mühlpachra (2004, s. 122) se *„vzdělávání ve starším věku stává nutnou podmínkou pochopení života ve stále se měnícím světě. Prostřednictvím nových informací poskytuje seniorům možnost volby jak uspořádat svůj vlastní život, jak být psychicky vyrovnanější a spokojenější“*.

Vzdělávání je celoživotní proces, a tak i senioři mají potenciál k tomu, aby se vzdělávali. Schopnost učit se ve stáří nemizí, Gregor (1990, s. 122) uvádí, že se svým způsobem mění.

Mühlpachr (2004, s. 120 a 123) vnímá vzdělávání seniorů jako formu socioedukativní intervence. Vzdělávání jako prostředek k řešení společenských problémů není novým poznatkem. Podíváme-li se do historie, už Sokrates ztotožňoval nevědomost se zlem, renesanční myslitelé formulovali ideje o osvícené vládě a vzdělaném národu a podle Komenského by vzdělání mělo být pro všechny. Ani vzdělávací potřeby stárnoucí generace by neměly být opomíjeny, protože dle Komenského se *„člověk učí, pokud žije“*. Vyspělé evropské státy vzdělávání seniorů zařazují do součástí kulturně osvětových institucí až v 80. letech 20. stol.⁸ Postupně se rozšiřuje nabídka vzdělávacích programů a klade se důraz na kvalitu života v senu. Důchodový věk je prezentován jako období výzev a nových možností. V 90. dochází k rozvoji proseniorské edukace (Benešová, 2014, s. 11).

⁸ V roce 1973 byla založena 1. Univerzita třetího věku, kterou založil P. Velas. Sociolog a profesor mezinárodního práva Velas byl jedním z průkopníků základních myšlenek edukace seniorů (Benešová, 2014, s. 11).

Domníváme se, že k rozmachu seniorského vzdělávání významně přispěl zejména technologický pokrok na přelomu našeho tisíciletí. Život celé společnosti začal být systematicky technologizován a do popředí všech lidí se postupně dostaly informačně-komunikační přístroje. Tato změna nejvíce zasáhla generaci, která v průběhu 90. let začala vstupovat do důchodového věku. Tito senioři se ve svém pracovním procesu nepříliš setkali s počítačem a v důchodu už se na práci s ním velmi obtížně sami adaptují, proto hojně využívají příležitostí vzdělávacích IT kurzů.

Využívání moderních komunikačních a informačních technologií ve vyšším věku se sice zlepšuje, ale je to především zapříčiněno stárnutím nových již „uživatelských“ generací. Na druhém místě se o tento stav též zaslужují i vzdělávací aktivity určené seniorům (Čevela, Kalvach, Čeledová, 2012, s. 44).

Senioři, kteří chtějí své stáří prožívat aktivně, z vlastní vůle a s nadšením vyhledávají možnosti smysluplného trávení volného času. Na základě vlastního kvalitativního šetření realizovaného v roce 2013 jsme zjistili, že senioři, kteří se v průběhu alespoň jednoho roku soustavně účastnili cyklu vzdělávacích příležitostí pro ně určených, zájmové vzdělávání hodnotili kladně a spatřovali v něm smysl. Informanti zároveň přiznali, že je ve své účasti vidí kvalitně strávený volný čas, každé setkání je nejen obohaceno o nové informace, ale také jej vnímají jako jistou společenskou událost. Několik respondentů uvedlo, že se vzdělávají také z důvodu, aby stačili svým dětem a vnoučatům a dokázali jim, že na to tzv. mají. Vzděláváním se cítí být více zapojeni ve společnosti (Novotná, 2013, s. 36-39).

Společnost se snaží zapojit staré lidi do kolektivů. Zvláštní zřetel je kladen na prevenci osamocení seniorů, která může spočívat i v rozvoji a podpoře seniorských vzdělávacích aktivit, ale také klubů, které nabízejí kulturní a společenské vyžití (Žumárová, 2012, s. 66).

Impulzem k účasti na vzdělávání v postproduktivním věku není vždy pouze jen tlak společnosti, ale seniory stimuluje zejména již zmíněná touha po informacích. Dle našich domněnek si tak posluchači mnohdy suplují i snížený kontakt s jejich příbuznými. Když uvážíme tvrzení, že vzdělávací kurz spojuje lidi s podobnými zájmy, kterými může být touha po informacích či společenském kontaktu, edukační aktivity by potom také mohly spojovat seniory s obdobnými problémy pramenícími ze sociálního odloučení dětí a vnoučat.

Domníváme se, že ve vzdělávání seniorů je jistý potenciál znovuoživení narušených vazeb mezi generacemi. Prostřednictvím kurzů a besed lze posluchačům nejen pomáhat s vysvětlováním, v čem spočívají rozdíly mezi nimi a mladšími ročníky, ale na aktivitách se také mohou společně setkávat lidé různého věku a řešením konkrétního úkolu či diskuse nad společným tématem mohou efektivně přispívat k odstraňování mezigeneračních bariér.

V dnešní době již existuje řada kurzů, které se specializují na podporu mezigeneračního dialogu a v duchu mezigenerační solidarity se konají společné přednášky a kurzy pro prarodiče a jejich vnoučata. Například činnosti Experimentální univerzity pro prarodiče a vnoučata jsou velmi oblíbeny⁹. Dle našeho názoru by myšlenka institucionálně zakotveného mezigeneračního vzdělávání mohla být implementována i mezi nerodinné příslušníky, tedy ne prarodiče a jejich vnoučata, ale mezi seniory a například děti mladšího školního věku. Takový způsob vzdělávání vyžaduje aktivní spolupráci organizátorů vzdělávacích aktivit, školských zařízení, ale také zájem účastníků a rodičů jakožto zákonných zástupců dětí. Přesto, že tato idea není ve společnosti ještě zcela ukotvena, domníváme se, že je to jedna z cest, jak přispět k tolerantnější společnosti.

3.2. Alternativy seniorské edukace

Vzdělávání seniorů je velmi dobře ukotveno nejen prostřednictvím univerzit třetího věku, ale seniorským akademiím a jiných vzdělávacích kurzů, které nabízejí nestátní organizace. K roku 2012 univerzity třetího věku realizovalo 21 českých veřejných vysokých škol, přičemž posluchačů bylo přibližně 35 tisíc. Ve srovnání České republiky s dalšími státy, poptávka po kurzech seniorského vzdělávání stále převyšuje nabídku. Možnosti vzdělávání v senu se k roku 2012 účastnily pouze 2 % seniorů v České republice (MPSV, 2012, s. 3–4).

Nejnáročnější možnost seniorského vzdělávání poskytuje **univerzita třetího věku (U3V)**. Jde o institucionální formu vzdělávání, kterou realizují vysoké školy

⁹ Jedná se o cyklus přednášek vysokoškolské úrovně určené prarodičům a jejich vnoučatům ve věku 6-12 let. Experimentální univerzita je organizována ve spolupráci Centra celoživotního vzdělávání vybrané univerzity. Školní rok 2014/2015 je pod patronátem Fakulty lesnické a dřevařské České zemědělské univerzity v Praze. První ročník byl zahájen v letech 2004/2005 na Matematicko-fyzikální fakultě Univerzity Karlovy (Aktivistari.eu, 2012, nestr.)

(Mühlpachr, 2004, s. 139). I senior se proto může vzdělávat na vysokoškolské úrovni, studium neslouží ke zvyšování odborné kvalifikace. Studium je rozděleno do 1 až 6 semestrů. Podobu jednotlivých kurzů si určuje vysoká škola. Nejčastěji se jedná o přednášky, besedy, exkurze či cvičení. Uchazeč musí mít ukončené středoškolské vzdělání a zaplacený účastnický poplatek. Účastníci mají statut posluchače vysoké školy, ale nezískávají akademický titul (pouze potvrzení o absolvování) a nejsou studenty ve smyslu zákona č.111/1998 Sb.,o vysokých školách a všech navazujících a doplňujících ustanovení (VŠPJ, 2012, nestr.).

Novou moderní alternativu k U3V představuje **virtuální univerzita třetího věku** (VU3V). Je určena posluchačům, kteří z různých důvodů nemohou absolvovat vysokoškolské zájmové studium na U3V v místě vysokých škol.VU3V, je založena na využití nových komunikačních technologií a internetu, má prvky distančního vzdělávání a e-learningu (e-senior, 2014, nestr.).

Středně náročnou formu vzdělávacích aktivit starších generací představuje **akademie třetího věku** (A3V). Zpravidla se jedná o krátkodobé akce kulturně-osvětového charakteru. A3V jsou realizovány v lokalitách, ve kterých nesídlí vysoká škola. Pro účast nerozhoduje úroveň dosaženého vzdělání. Potvrzení o absolvování studijního programu je uděleno na základě prezenze (Bednaříková, 2006, s. 60–61). Specifickým případem A3V může být například rozhlasová A3V¹⁰ či různé typy senior akademií.

Pestrou škálu společensko-vzdělávacích činností nabízejí **kluby seniorů**. Tyto útvary organizují orgány místní správy, domovy důchodců či například charitativní organizace a mají méně formální úroveň. Kluby seniorů jsou u nás nejrozšířenější institucionalizovanou formou sdružování důchodové generace (Šerák, 2009, s. 199).

V posledních letech se rozšířil počet **univerzit volného času** (UVČ), které jsou nejčastěji zřizovány při městských knihovnách či kulturních domech. UVČ fungují od roku 1993. Přihlásit se mohou zájemci starší 10 let bez rozdílu dosaženého vzdělání. Sice můžeme hovořit o mezigeneračním projektu, ale nejvíce je UVČ využívána seniory. Účastníci si nemusejí ověřovat své znalosti, ale nezískávají žádné potvrzené osvědčení o svém studiu (Šerák, 2009, s. 199–200).

¹⁰ Rozhlasová A3V vysílá svůj pořad na vlnách Českého rozhlasu 2 - Praha (Šerák, 2009, s. 198–199).

Zdrojem neformálního individuálního celoživotního vzdělávání a významným mezičlánkem při šíření a vysvětlování nových poznatků a jevů jsou média. V této souvislosti zvláště pak programy zaměřené pro seniory, například pořad Barvy života v České televizi (Čevela, Kalvach, Čeledová, 2012, s. 39).

Formy institucionálního vzdělávání seniorů doplňují činnosti směřující k sebevzdělávání. Může to být četba knih, denního tisku, internetu či jiné aktivity, které je jedinec schopen si zajistit sám. V rámci celoživotního učení nesmíme opomínat také vliv rodiny a vždy přítomné mezigenerační učení.

3.3. Mezigenerační učení

Současnou společnost můžeme označit jako „společnost vědění“. Dominantní úlohu sehrávají znalosti a informace a jsou klíčovým faktorem rozvoje celé společnosti. Úspěšným se stane takový jedinec, který se bude soustavně po celý život vzdělávat. *„Proto logicky s konceptem společnosti vědění jde ruku v ruce také koncept celoživotního učení a v jeho rámci také vzdělávání dospělých. Moderní společnosti se tak stávají společnostmi permanentně se učících jedinců – učícími se společnostmi“* (Rabušicová, Rabušic, 2008, s. 25-26).

Celoživotní učení, rozlišujeme dle Rabušicové, Rabušice (2008, s. 26–27) podle účelových aktivit do tří základních kategorií na:

1. *formální učení*, které vede k získání diplomů a kvalifikací,
2. *neformální učení*, které je poskytováno v rámci pracovního zařazení, ale nevede k získání vyššího stupně vzdělání
3. *informální učení*, kdy jde o přirozenou součást každodenního života. Toto učení nemusí být vnímáno jako něco, co přispívá ke zvyšování znalostí, často se děje nevědomě, tedy nezáměrně.

V souvislosti celoživotního učení zmiňme ještě pojem tzv. všezivotního učení. Rabušicová, Kamanová, Pevná (2011, s. 45) definují **všezivotní učení** jako: *„Celou škálu možností a prostředí, v nichž se spojují formální, neformální a informální učení“*, tedy může probíhat jak v rodině, mezi přáteli, tak i v pracovním procesu či volném čase. Koncepty celoživotního a neživotního učení jsou spojeny mezigeneračním učáním (tamtéž, s. 45).

Mezigeneračním učením rozumíme proces, ve kterém se při společných edukačních aktivitách střetávají a vzájemně ovlivňují dvě generace. Hatton-Yeo (2008, s. 3) mezigeneračním učením vnímá jako proces, při kterém jedinci všeho věku získávají dovednosti a znalosti, ale také postoje a hodnoty, a to z každodenních zkušeností, ze všech dostupných zdrojů a všemi způsoby, které ovlivňují jejich „žité světy“.

Rabušicová, Kamanová, Pevná (2011, s. 15) mezigenerační učení rozlišují dále na:

1. *neformální mezigenerační učení*, které spočívá ve společné účasti dvou generací v různých programech neformálního vzdělávání (PC kurzy, společné dílny, poznávací víkendy apod.),
2. *informální mezigenerační učení*, které je chápáno jako společné činnosti dvou generací (návštěvy kulturních a poznávacích akcí, sledování vzdělávacích pořadů v TV apod.). Rodina si aktivity organizuje sama.

Zvýšenou pozornost o témata mezigeneračního učení lze vidět od konce 60. let 20. stol. Mezi příčinami stoupajícího zájmu byly demografické změny ve společnosti. Mezigenerační učení se rozvíjí v kontextu mezigeneračních studií, která v České republice bohužel ještě stále nejsou rozvíjena, a to jak výzkumně, tak i teoreticky (Rabušicová, Kamanová, Pevná, 2011, s. 46–47).

Podle evropského průzkumu *The EAGLE Toolkit for intergenerational Activities* se mezigeneračním aktivitám ve větším měřítku věnuje například Rumunsko, kde funguje tzv. **Dům herce**, ve kterém jsou ve vzájemné interakci herci v důchodu a děti školního věku, ale také děti bez domova a jinak sociálně vyloučené. Cílem je sdílení společných zkušeností a vědomostí, ale také prevence sociálního vyloučení. Za zmínku stojí také „zeleninová zahrádka“ **Orto in Condotta** v Itálii. Jedná se o vzdělávací příležitost, ve které žáci mohou čerpat zkušenosti starších dospělých v oblasti tradičního zahrádkaření. Ve Finsku funguje **Podpora sítí mezi generacemi**, jehož hlavním cílem je rozvoj mezigeneračních vztahů prostřednictvím mentoringu dospělých dobrovolníků, kteří podporují každodenní život rodin s dětmi (Hatton-Yeo, 2008, s. 5–6).

Koncept mezigeneračního učení je z evropských států nejvíce rozvinut v Německu a Velké Británii. Mezigenerační aktivity jsou celospolečenským tématem a jsou součástí mechanismů pro plánování politik. **TANDEM** v Německu se zaměřuje na

udržení a rozvoj odborné kvalifikace dlouhodobě nezaměstnaných mladých lidí a podporu opětovného zaměstnávání starších pracovníků, přičemž využívá dovedností a kompetencí starších k zaškolování mladých nezaměstnaných. **Celostátní program Vícegenerační domy** taktéž v Německu (např. v Norimberku) si klade za cíl přenést spolupráci generací ze soukromého do veřejného sektoru. Vícegenerační dům je místem setkávání lidí z různých věkových skupin v konkrétním městě nebo obci. Mladí i staří lidé si nabízejí vzájemnou podporu, ale i síť služeb, která má pokrýt požadavky lidí různých věkových skupin. **Mezigenerační jazykový projekt šedesát plus** v Anglii byl vyvinut pro nejstarší lidi z různých etnických skupin, které navštěvují Anglii, ale neumějí anglicky. Cílem projektu je, aby tito lidé mohli zůstat ve svých komunitách a rozuměli si. **Mezigenerační projekt mentoringu** přijímá starší muže a ženy nad 50 let jako dobrovolníky, kteří působí jako mentoři vedle mladých lidí v době výrazných změn, jakou může být přechod ze základní na střední školu. Mentoři se během jednoho školního roku setkávají se studenty v prostředí třídy. Cílem projektu bylo podpořit vzdělávací, sociální a zdravotní výhody pro obě strany. Zapojení dvou generací je prospěšné pro rozšiřování komunity tím, že se společně zaměřují na negativní dopady sociální fragmentace, přičemž starší generace současně poskytuje mladým lidem pozitivní modely stárnutí (Hatton-Yeo, 2008, s. 8–11).

Nemůžeme tvrdit, že se v České republice mezigenerační programy neuskutečňují. Ačkoliv si aktéři nemusí nutně uvědomovat, že jejich navštěvovaná aktivita v sobě skrývá prvky učení, v naší společnosti existuje poměrně pestrá nabídka volnočasových možností mezigeneračního charakteru. Jedná se zejména o informální mezigenerační učení, ke kterému dochází prostřednictvím například společného cvičení rodičů s dětmi, mateřských klubů zájmových kroužků apod. V některých projektech lze zaznamenat i záměrné snahy o mezigenerační učení, jako například ve výše zmíněné Experimentální univerzitě.

S informálním mezigeneračním učením se člověk v průběhu celého svého života přirozeně setkává, ať už jako edukátor či edukovaný a nezáleží v jakém pořadí, jelikož tyto jedinec tyto role neustále střídá. Domníváme se, že klíčovou roli v procesu učení sehrává rodina. V tomto prostředí se dítě se od útlého věku učí od svých starších příbuzných. Čím je člověk mladší, tím snáze se přizpůsobuje, tudíž jsou to většinou děti, kteří pro změnu později přijmou roli učitelů a pomáhají svým rodičům a prarodičům s osvojováním funkcí moderních technologií. Na edukačním procesu se velmi aktivně

mohou podílet i senioři. A jsou to právě oni, babičky a dědečkové, kteří jako nejstarší členové rodiny mají nejvíce zkušeností, proto mohou vnoučatům v ledasčem rozšířit obzory. K učení může docházet také formou hry, vyprávění či výletu, proto se domníváme, že jedním z nejdůležitějších faktorů mezigeneračního učení je často společně trávený čas a pevné rodinné pouto.

Jelikož jsou to rodiče, kdo se první setká s dítětem, dle našich domněnek je to právě rodina, kdo největší vliv na budování postojů dětí vůči seniorům. Jedinec je samozřejmě obklopen různými faktory, jako jsou například média apod., ale rodina má možnost pozitivními příklady usměrňovat budování hodnotové orientace dítěte. Pokud tedy hovoříme o mezigeneračním učení mezi dětmi a jejich prarodiči, nelze jej směřovat pouze na vztah prarodič-vnouče, ale měli bychom uvažovat v komplexu celé rodiny, jelikož rodiče tvoří významný doslova usměrňující mezičlánek mezi nejstarší a nejmladší generací v každé rodině.

V současnosti, jak uvádí i Národní strategie podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017, je zvýšený zřetel kladen na inkluzi seniorů a jejich participaci na společenském životě a jejich sociálním rozvoji (MPSV, 2012, s. 4).

Ani starší lidé by neměli být opomíjeni, díky svým životním zkušenostem mohou být inspirací. Bohužel jsme si nevšimli, že by byla ve společnosti dostačující nabídka tzv. obgeneračních programů vzdělávání, které se zaměřují na senior-dítě. Většina aktivit se zaměřuje na seniory a jejich vnoučata, ale možnosti setkání dvou generací bez příbuzenského poměru jsou opomíjeny.

Z výše uvedených evropských příkladů je zřejmá participace ze strany státu, ale také dobrovolníku z řad občanské společnosti. Domníváme se, že v tomto směru má Česká republika ještě skryté rezervy. Pokud se stát zajímá o aktivní stárnutí a kvalitu života ve stáří, dle našeho názoru, by se do budoucna mohl ve svých snahách pokusit i o hlubší ukotvení konceptu mezigeneračního učení. V tomto směru by se mohly angažovat zejména resorty Ministerstva práce a sociálních věcí a Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, jelikož mezigenerační problematika zasahuje jak do oblasti rodinné politiky, systému sociálních služeb, tak i vzdělávání. Pokud ovšem pojmosloví „mezigenerační učení“ zadáme do vyhledávačů obou zmiňovaných portálů ministerstev, výsledky hledání nás spíše odkážou na mezigenerační spolupráci a solidaritu.

Rozhodně nechceme poukazovat na nečinnost ministerstev, domníváme se, že zmínky o mezigeneračním učení lze spatřovat v souvisejících opatřeních. MPSV se

například podílí na strategickém dokumentu, Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017, ve kterém řeší problematiku stárnutí populace a s ním mimo jiné spojený i koncept celoživotního učení a mezigenerační spolupráce (MPSV, 2014, nestr). Oproti tomu MŠMT se ve svých dokumentech, například v Koncepci podpory mládeže na období 2014-2020, věnuje vytváření příznivých podmínek účasti dětí a mládeže v zájmovém a neformálním vzdělávání, přičemž tato podpora může spočívat ve vzájemné spolupráci škol a školských zařízení s nestátními neziskovými organizacemi, kulturními či jinými organizacemi věnujícími se dětem a mládeži (MŠMT, 2014, s. 11).

Společnost je si již vědoma nutnosti celoživotního učení, MŠMT na něj aktivně připravuje děti a mládež a MPSV postproduktivní část populace. Domníváme se, že při soustavném propojování snah obou ministerstev může do budoucna vzniknout silná základna i konceptu mezigeneračního učení, a pokud se na vzdělávání budou vzájemně podílet všechny generace, může tak docházet i k postupnému odbourávání mezigeneračních bariér.

4. EMPIRICKÁ ČÁST

4.1. Teoretická východiska

Jsme si vědomi, že senioři v současnosti nemají ve společnosti snadné postavení, ale zároveň si uvědomujeme, že i mnozí mladí to se svými stárnoucími příbuznými nemají také jednoduché. Pokud dochází k nedorozumění, je dle našeho názoru problém na obou stranách. Není východiskem se snažit eliminovat rozdíly dvou generací, naopak je důležité si odlišnosti uvědomovat a umět s nimi pracovat. Společné aktivity, jakými může být i vzdělávání, mohou pomoci obnovit narušenou komunikaci napříč věkovým spektrem. V empirické části se kombinací dotazníkového šetření a rozhovoru snažíme zjistit, zda lze prostřednictvím vzdělávání eliminovat mezigenerační bariéry.

Výzkumné šetření vychází z výsledků předchozí bakalářské práce na téma Vliv vzdělání na kvalitu života seniorů (Novotná, 2013). Bylo zjištěno, že zmapované aktivity neformálního vzdělávání seniorů v regionu Chotěbořska se věnují osvětově-preventivním činnostem a podporují dobré vztahy v rodině. Výzkumné šetření bylo orientováno na postoje účastníků vzdělávání. Senioři vzdělávací příležitosti hodnotí kladně. Prostřednictvím diplomové práce se pokoušíme rozšířit obzory našeho zkoumání a chceme se zaměřit i na postoje ostatních generací vůči seniorskému vzdělávání v Chotěboři.

4.1.1. Chotěbořský region

Město Chotěboř se nachází v severní části Kraje Vysočina, zhruba 14 km od bývalého okresního města Havlíčkův Brod. Chotěboř se řadí mezi obce s rozšířenou působností a žije zde necelých 10 000 obyvatel. Chotěboř patřila vždy mezi dělnická města, v současnosti dominuje strojírenský a dřevozpracující průmysl, který se promítá ve struktuře obyvatel (Chotěboř, 2012, nestr.).

Co se týče kultury, mají občané k dispozici kulturní dům, sokolovnu, kino, městské muzeum či městskou knihovnu s informačním centrem. Nejen o kulturní, ale i o sportovní vyžití se pravidelně starají místní organizace a spolky. Nejvíce využívanou sportovní aktivitou všech generací se díky přírodním podmínkám stala turistika. Chotěboř je tzv. bránou Železných hor a nedaleko města se nachází naučná stezka kaňonovitým údolím okolo řeky Doubravy o délce 4,5 km (Chotěboř, 2012, nestr.).

Domníváme se, že právě vzdělávací aktivity, věnované seniorů se staly specifickou součástí kulturní nabídky místních obyvatel. Oblíbené jsou kurzy tzv. „Senior akademie“ a Virtuální univerzity třetího věku Městské knihovny Chotěboř.

K roku 2014 je v Chotěboři a místních částech evidováno 1757 občanů ve věku 65 a více let. Oproti tomu nejmladších občanů věkové skupiny 0–15 let je 1345 a dětí, kteří v roce 2014 ještě nedovrší 15. rok věku je celkem 1255.¹¹ Vzhledem ke sledované oblasti dosahuje index stáří velikosti 140, tudíž na 100 dětí připadá 140 občanů ve věku 65 a více let¹².

4.1.2. Senior akademie Chotěboř

V rámci empirického šetření jsme svůj zájem soustředili na „Senior akademii“ Chotěboř. Jedná se o edukačně-osvětovou činnost určenou seniorům z Chotěboře a okolí, kterou ve spolupráci s DDM Junior SVČ Chotěboř¹³ realizuje Městská policie Chotěboř. Cílem projektu je nabídnout starší generaci možnost aktivního prožití volného času a také jim předat užitečné informace z různých oblastí. První „Senior akademie se uskutečnila v roce 2011 a funguje doposud. Realizace by nebyla možná bez finanční podpory, která je čerpána z aktuálních možností rozpočtu města a na základě úspěšných grantů v rámci dotací z programu Prevence kriminality Kraje Vysočina (Novotná, 2013, s. 35).

Všichni respondenti seniorského věku, které jsme zahrnuli do průzkumného šetření, jsou absolventy „Senior akademie“ Chotěboř. Tuto formu vzdělávání jsme si zvolili z několika důvodů, které jsme na základě vlastního pozorování shrnuli následovně:

- 1. dostupnost*, která se odvíjí od bezplatné účasti, pro všechny osoby v postproduktivním věku bez ohledu na vzdělání a profesi,

¹¹ Zdroj: Městský úřad Chotěboř, matrika, údaje ke dni 14.10.2014.

¹² Zdroj: Vlastní výpočet na základě dat zjištěných na matrice Městského úřadu Chotěboř, údaje ke dni 14.10.2014.

¹³ Pozn.: Dům dětí a mládeže Junior, středisko volného času Chotěboř.

2. *soustavnost*, kterou spatřujeme v pravidelné realizaci aktivit, je možno až 20 setkání během jednoho ročníku, vždy 1 x týdně po dobu 6 měsíců (mimo prázdniny),
3. *smysluplnost*, která je zaručena systémem atraktivních témat, na jejichž volbě mohou participovat samotní účastníci projektu, ale lektori také ve svých programech střídají různé metody spolupráce s posluchači (besedy, přednášky, exkurze, kvízy, ale i terapeutické prvky či kurzy sebeobrany). V rámci *smysluplnosti* bychom zmínili i preventivní charakter projektu. Jednotlivé aktivity jsou doslova šité na míru důchodové populaci a vycházejí z potřeb současné doby. Seniorům jsou prezentovány příklady situací tzv. „Co by, kdyby?“, které vycházejí z reálných případů. Prevence tak například může nabývat podob náviku dovedností, jak obstat před podomním prodejcem.

4.2. Průzkumné cíle a hypotézy

Cílem empirického šetření bylo postihnout názory různých generací na seniorské vzdělávání a jeho pozitivní vliv na mezigenerační vztahy. Tedy snažili jsme se zjistit, zda lze prostřednictvím seniorského vzdělávání eliminovat mezigenerační bariéry. K tomu byly stanoveny následující dílčí cíle:

1. Zjistit, jaký postoj mají generace mladší 65 let k seniorskému vzdělávání.
2. Zjistit, zda v rodinách dochází k mezigeneračnímu učení.
3. Zjistit, zda věk má vliv na proces mezigeneračního učení.
4. Zjistit, jaký postoj vůči seniorům zastávají generace mladší 65 let.

Na základě výše uvedených cílů jsme formulovali hypotézy:

H1: Většina respondentů mladších 65 let vidí v seniorském vzdělávání smysl jak začlenit seniory do společnosti.

Většinou v tomto případě rozumíme nadpoloviční počet respondentů mladších 65 let. Prostřednictvím této hypotézy si snažíme ověřit, jaká část respondentů seniorské edukační aktivity kladně hodnotí, zejména pak kolik procent z nich se domnívá, že účastí na vzdělávání může současný senior získávat takové informace, které mu

pomohou vysvětlit nové trendy a zorientovat se ve společnosti. Prostřednictvím vzdělávání seniorů lze také vykonávat preventivní a osvětovou činnost, která rovněž seniory může včas upozornit, jak se bezpečně chovat v současné společnosti.

Tuto hypotézu jsme formulovali na základě strategického dokumentu, kterým je Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017 (MPSV, 2014, nestr.). Tento dokument pozitivně vyzdvihuje možnost celoživotního učení, jakým může být i zájmové vzdělávání důchodové generace. Společenské snahy sahají i do odstraňování mezigeneračních bariér. Domníváme se, že prostřednictvím aktivní účasti seniora na vzdělávání může docházet ke zlepšení vzájemného porozumění mezi generacemi. Informační obohacení, které je součástí osvěty může seniorovi pomoci k snadnějšímu navázání dialogu mezi svými mladšími příbuznými. Domníváme se, že takto bude možnost seniorského vzdělávání svých příbuzných vnímat i nadpoloviční počet respondentů mladších 65 let.

H2: Minimálně $\frac{1}{2}$ respondentů mladších 65 let se ve své rodině podílí na mezigeneračním učení.

Domníváme se, že alespoň $\frac{1}{2}$ respondentů, tedy minimálně 50 % dotazovaných mladších 65 let se ve své rodině podílí na mezigeneračním učení. V našem průzkumu jsme se zaměřili na edukační proces, kdy mladší generace učí starší, tedy děti své stárnoucí rodiče. U respondentů ve věku 12-15 let jsme sledovali, zda učí své prarodiče či zda vnímají, jestli se do procesu učení zapojují jejich rodiče, kteří babičce či dědečkovi v případě potřeby něco vysvětlují. Procesem učení jsme tedy označili veškeré aktivity, které směřují k vysvětlení a pomoci pochopit danou skutečnost, kterou může být například ovládnání nového přístroje nebo specifická sebe obslužná činnost jako například zařízení bankovního účtu apod.

Při formulaci této hypotézy jsme vycházeli ze studií o mezigeneračním učení prof. Rabušicové. Mnoho lidí si totiž neuvědomuje, že vzdělávání je celoživotní proces a působí i v opačném směru, kdy mladší učí starší (Rabušicová, 2012, s. 40–41).

H3: Na vzdělávání seniorů se v rodinách více podílejí vnoučata či pravnoučata než dospělí. Tzn., že existuje statisticky významná závislost mezi věkem vzdělavatelů a jejich participací na edukaci svých příbuzných.

Touto hypotézou si chceme ověřit skutečnost, že senioři se lépe učí zejména od svých vnoučat či pravnoučat (máme na mysli rodinné příslušníky mladší 18 let), které mají na své prarodiče či praprarodiče více času, a vstupují tedy do procesu mezigeneračního učení mnohem častěji než dospělé děti seniorů. Vzděláváním v tomto případě rozumíme zejména osvětu a seznamování seniorů s technickými inovacemi současnosti a také všechny rady preventivního charakteru, které seniora zpravují o tom, jak se zachovat při nebezpečných situacích, jako například jak odhalit podvodné chování.

Hypotézu jsme stanovili na základě výsledků z předchozí bakalářské práce (Novotná, 2013), kde jsme se dozvěděli, že jedním z hlavních motivů přihlášení se do seniorského vzdělávacího cyklu je potřeba nejen stačit vnoučatům, ale také jim ukázat, že i jejich prarodič je schopen se dál učit něčemu novému. Z tohoto důvodu se domníváme, že děti sehrávají v jakémkoli mezigeneračním vzdělávacím procesu velmi významnou roli.

Tuto hypotézu budeme statisticky testovat a ověřovat závislost (vliv) věku dítěte v rodině na intenzitě vzdělávání seniorů. K ověření jsme si stanovili nulovou a alternativní hypotézu:

H3⁰ Předpokládáme, že věk nemá vliv na mezigenerační učení. Mezi věkem vzájemně se vzdělávajících stran není statistický významná závislost.

H4: Většina respondentů mladších 65 let přiznává, že je přítomnost seniorů obtěžuje.

Většinou rozumíme nadpoloviční počet respondentů mladších 65 let. Tato hypotéza bude potvrzena, pokud minimálně 60 % respondentů bude zastávat názory vyjadřující negativní konotace vůči seniorskému věku. V rámci kvalitního života ve stáří a bezbariérové komunikace je třeba, aby byly ve společnosti odstraňovány negativní stereotypy stáří. Cílem ověření této hypotézy je mimo jiné i postihnout, do jaké míry sahají mezigenerační bariéry v dané lokalitě.

Pro stanovení této hypotézy jsme vycházeli z výsledků výzkumného šetření Žumárové, jehož cílem bylo zjistit postoje současné české mládeže k seniorům. Je to téměř varovný údaj, že 70 % z 522 dotazovaných, jejichž průměrný věk byl 16 let, se

domnívá, že staří lidé nejsou přínosem pro společnost, zejména pro svou nemohoucnost, zbytečnost a ekonomickou pasivitu (Žumárová In: Balogová, s. 64–45, 2012).

4.3. Aplikovaná metodika a způsob sběru dat

V rámci výzkumného šetření bylo užito časově náročnější metody, kterou považujeme jako metodu smíšeného designu. Dle Složilové (2011, s. 52) se jedná se o přístup zkoumání, který kombinuje jak kvantitativní, tak i kvalitativní metody práce. Jako konkrétní postupy jsme zvolili metodu dotazníku a rozhovoru. Sběr dat probíhal v měsících listopadu a prosince roku 2014.

4.3.1. Metoda dotazníku

Metoda dotazníku byla zvolena z důvodu potřeby získat odpovědi většího počtu respondentů v relativně krátkém čase. Domníváme se, že v současné době je problematické vyhledat a oslovit respondenty a získat tak dostatečné množství validních dat. Myslíme si, že dotazník se zejména u mladších jedinců jeví jako přijatelnější forma získávání informací, jelikož zaručuje anonymitu respondentů.

Dotazník se skládal převážně z uzavřených položek, doplněný o otevřené položky, kterými jsme se dotazovali na konkrétní zkušenosti se seniory a učení se seniory. Dichotomické položky jsme užili pro zjištění, zda respondenti bydlí v Chotěboři či ne a pro zjištění pohlaví. V případě otázky na pohlaví se dle Chrásky (1993, s. 93) jedná o tzv. nepravou dichotomickou otázku.

Dotazníky byly vytvořeny ve dvou variantách tak, aby odpovídaly dvěma věkově odlišným skupinám oslovených respondentů, a jsou součástí přílohy č. 1 a 2:

- Skupina č. 1 - žáci základní školy ve věku 12-15 let. Pro tuto kategorii respondentů byl sestaven dotazník o 19 položkách, dvě z nich byly otevřené a otázka č. 12 *Máš babičku nebo dědu, kteří jsou v důchodu?* byla tzv. filtrační, která nám z výzkumu případně vyřadila jedince, kteří neměli prarodiče, a proto vypadli z cílové skupiny našeho empirického šetření.
- Skupina č. 2 - dospělí ve věku 30 a více let. Dospělí odpovídali na celkem 26 otázek z důvodu, že tito respondenti byli zároveň rodiči i dětmi rodičů, kteří

spadají do seniorské kategorie. Tři otázky umožňovaly otevřené odpovědi a oproti předchozí skupině respondentů tento dotazník obsahoval dvě filtrační otázky, otázka č. 13 *Máte rodiče, který je/jsou v důchodu?* a otázka č. 21 *Pokud máte děti, tak jak staré je Vaše nejmladší dítě?*, které opět selektovaly nehodící se respondenty pro naše empirické šetření.

Dotazníky byly osobně předány ředitelům Základní školy Buttulova a Gymnázia Chotěboř, kteří byli seznámeni s pokyny vyplňování a posléze je distribuovali mezi zaměstnance školy a skrze jednotlivé pedagogy i mezi své žáky. Záměrně byly zvoleny tyto dvě školy, jelikož s řediteli těchto škol byla na základě předchozí profesní spolupráce snazší komunikace.

Jelikož jsme se i po distribuci dotazníků pedagogickému personálu potýkali s nedostatkem dat respondentů cílové skupiny 30 a více let, kteří by byli rodiči a zároveň měli svého rodiče již v důchodu, požádali jsme o spolupráci Mateřskou školu Svojsíkovu a odbor sociálních věcí Městského úřadu Chotěboř, kde jsme dotazníky volně umístili. Předpokládali jsme, že v těchto prostorách dochází nejvíce k cirkulaci osob námi požadovaných kritérií.

Spolupráce s respondenty byla na bázi dobrovolnosti, přičemž zájemci o participaci v našem šetření zanechávali vyplněné dotazníky na již popsanych organizacích, na označeném místě. Z tohoto důvodu nejsme schopni přesně stanovit, zda k vyplňování dotazníků docházelo vždy na místě či si je respondenti odnášeli domů a posléze přinesli vyplněné.

4.3.2. Metoda rozhovoru

Pro získávání dat od seniorů byla zvolena technika částečně řízeného rozhovoru. Podle způsobu kladení otázek se jednalo o polostrukturovaný rozhovor. Drželi jsme se předem stanoveného schématu otázek a zároveň jsme respondentům umožnili rozvíjet jejich odpovědi o případné nové postřehy. Tento způsob sběru dat považujeme vzhledem k vyššímu věku dotazovaných za nejvíce vyhovující. Rozhovory doplňují hlavní část našeho výzkumného souboru, které byly zadány dotazník. Dotazníky u seniorů jsme záměrně nevolili z důvodu, že by starší lidé mohli mít obtíže například s velikostí písmen. Při rozhovoru jsme snažili pokládat srozumitelné otázky a navázat příjemný dialog. Jeden rozhovor trval v průměru 45 minut.

Rozhovor jsme rozdělili do devíti částí, přičemž první část se zaměřuje na tvrdá data, jako je pohlaví, věk a místo bydliště. Zbýlých osm částí je zaměřeno na zjištění postojů ke stáří, postojům k mladším generacím a mezigeneračnímu učení v rodině. Záznamový arch sloužil pouze k našim poznámkám a je součástí přílohy č. 3. Pro snadnější zpracovávání odpovědí jsme užívali záznamové zařízení - diktafon. Odpovědi informantů jsme nahrávali pouze s jejich svolením. Svůj souhlas s nahráváním respondenti vyjádřili podpisem prohlášení účastníka výzkumného šetření, které je součástí přílohy č. 4.

Rozhovoru se zúčastnilo celkem 7 seniorů z Chotěboře. Respondenty jsme oslovili přímo na jedné z vybraných lekcí „Senior akademie“ Chotěboř, které jsme se jako lektoři zúčastnili. Následně jsme náhodně vybrali 7 respondentů, se kterými jsme se telefonicky spojili a kteří s účastí v průzkumném šetření souhlasili a domluvili si s nimi osobní setkání.

Rozhovory se uskutečnily v přirozeném prostředí respondentů, tedy v jejich domácnostech. Nejen z tohoto důvodu se senioři cítili bezpečně, ale také proto, že jsme pro ně nebyli cizí tazatelé, znali nás prostřednictvím kurzů „Senior akademie“ Chotěboř a také byli na naši návštěvu včas upozorněni. Považujeme to za výhodu, jelikož se nám tak se seniory podařilo navázat důvěru a ve svých výpovědích se více otevřeli.

4.3.3. Předvýzkum

Na začátku listopadu 2014 jsme zrealizovali tzv. předvýzkum, jehož cílem bylo ověřit si srozumitelnost obou sestavených průzkumných metod. Do pilotáže jsme zahrnuli celkem pět respondentů mladších 65 let, které jsme oslovili prostřednictvím internetové komunikační sítě Facebook a jednoho seniora z řady našich rodinných příslušníků, o kterém jsme věděli, že se seniorského vzdělávacího cyklu již několikrát zúčastnil. Seniora jsme navštívili u něj doma.

Z předběžného průzkumu jsme na základě připomínek dvou respondentů dospěli k závěru, že je třeba poupravit stavbu souvětí několika otázek v dotaznících, aby srozumitelnější. Konkrétně se jednalo o formulaci položek č. 11 (pro žáky ZŠ) a č. 12 a 26 (dospělí). Respondenty předběžného dotazníkového šetření jsme do hlavního výzkumu z důvodů nestandardního zadání dotazníku nezahrnuli, naopak informanta seniora, který potvrdil srozumitelnost rozhovoru, jsme do výzkumu započítali.

4.4. Průzkumný soubor

Do průzkumného šetření se zapojilo celkem 319 respondentů různého věkového složení. Oslovené jedince jsme rozdělili do třech specifických skupin (viz tab. č. 1), kde je znázorněno, jakou procentuální část z celkového počtu respondentů zastávají jednotlivé kategorie ve výzkumu. Pro větší budeme mezi sebou jednotlivé skupiny (zejména dotazníkového šetření) porovnávat, tedy v některých případech budeme data vztahovat k celkovému počtu 217 respondentů z řad dětí a 95 dospělých, což se promítne i do procentuálního složení.

Tab. č. 1: Podíl respondentů na průzkumném šetření.

	Složení respondentů							
	Žáci ZŠ 12-15 let		Dospělí 30 a více let		Senioři		Celkem	
Pohlaví	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Žena	108	33,9	65	20,4	6	1,9	179	56,1
Muž	109	34,2	30	9,4	1	0,3	140	43,9
Celkem	217	68,0	95	29,8	7	2,2	319	100

Zdroj: vlastní výzkum

Skupina respondentů z řad mládežnických kategorií 12-15 let byla složena z žáků 6. až 9. tříd Základní školy Buttulova Chotěboř a studentů nižšího stupně Gymnázia Chotěboř. Tyto školy byly zvoleny záměrně z důvodu předchozích profesních zkušeností s výchovnými poradci a řediteli zmíněných škol, která zabezpečila bezproblémovou spolupráci. Dotazníkového šetření se zúčastnilo 108 dívek a 109 chlapců, tedy zastoupení podle pohlaví bylo rovnoměrné.

Vzorek produktivní generace, který zahrnuje pouze 95 respondentů je poněkud užší. Vzorek této kategorie zaujímá necelých 30 % z celkového počtu respondentů. Nebylo snadné vyhledat a oslovit dostatečný počet osob, které by spadaly do námi zvolené cílové skupiny 30 a více let, kteří by měli děti plnící školní docházku a zároveň rodiče v důchodu. Také jsme se potýkali s neochotou při účasti na dotazníkové šetření.

V první etapě vyhledávání respondentů produktivního věku jsme dotazníky oslovili pedagogy Základní školy Buttulova Chotěboř a Gymnázia Chotěboř. Další část respondentů tvořili návštěvníci Městského úřadu Chotěboř a ve třetí etapě byli dotazníky osloveni rodiče dětí, docházejících do Mateřské školy Svojsíkova

v Chotěboři. Do průzkumu se nejčastěji zapojovaly ženy, které tvoří 68,4 % produktivního vzorku. Podíl mužů v dotazníkovém šetření činil pouze 31,6 % z celkového počtu produktivní generace. Tato genderová nevyrovnanost je dle našeho názoru ovlivněna tím, že ženy všeobecně mnohem více navštěvují zmiňované klíčové organizace našeho výzkumného šetření. Podle věku jsme data sesbírali od 43 % respondentů nacházejících se v kategorii 30-39 let, 37 % v kategorii 40-49 let a 15 % respondentů se řadí do předdůchodové kategorie 50 a více let.

U dospělých respondentů dotazníkového šetření jsme sledovali také to, kolik let je jejich nejmladšímu dítěti. Celkem 33 respondentů, což je 37,5 % dotazovaných, má nejmladší dítě do 6 let věku. U 14,77 % respondentů spadá jejich nejmladší dítě do věkové kategorie 7-11 let a u 20,45 % respondentů 12-15 let. Dospělí, kteří mají děti ve věku 16 a více let byli v dotazníkovém šetření zastoupeni v 27,27 % případech a 3,52% z celkového počtu oslovených dospělých děti ještě nemá.

Celkem 51,2 %, což je 111 respondentů, žije přímo v Chotěboři. Přimo z Chotěboře pochází 77 dospělých, tedy 81,1 %. Všichni ze skupiny seniorů žijí taktéž v Chotěboři. Cílem bylo vyhledat respondenty, kteří mají v rodině seniora - prarodiče či rodiče v důchodu. Kladně odpovědělo 199 dětí, tedy 91,7 % z celkového 217 počtu oslovených dětí má minimálně jednoho prarodiče v důchodu a v případě dospělých se jedná o počet 78 dospělých, tedy 82,1 %.

Z našeho výběrového vzorku jsme zjistili, že 16,5 %, dětské populace se domnívá, že má ve své rodině prarodiče, který již má zkušenost se seniorským vzděláváním. V případě dospělých hovoříme o 16,3 % respondentů, jejichž rodiče se v důchodu vzdělávají.

Sledovali jsme také, v jaké vzdálenosti od sebe jednotlivé generace žijí. Zjistili jsme, že největší podíl dětí žije ve stejném městě jako jejich prarodiče. Jednalo se o 61 % respondentů, tedy 128 dětí. Z tohoto počtu rodiny 49,2 % dotazovaných dětí žijí ve společné domácnosti s prarodiči. Prarodiče ve vzdálenosti do 30 km od místa svého bydliště má 33,3 % respondentů a 6,1 % za nimi musí dojíždět více jak 30 km.

V případě dospělých respondentů 65,2 %, tedy 60 oslovených žije ve stejném městě jako jejich rodiče, z toho 21,7 % sdílí společnou domácnost se svými rodiči. Ve vzdálenosti do 30 km od místa bydliště má své rodiče 29,3 % respondentů a 5,4 % za nimi musí dojíždět více jak 30 km.

4.5. Vyhodnocení a interpretace výsledků

4.5.1. Dotazníkové šetření

Jak jsme již uvedli výše, dotazníkové šetření probíhalo na přelomu měsíců listopadu a prosince 2014. Respondentům jsme poskytli zhruba 400 formulářů dotazníků (250 bylo určených dětem a 150 dospělým).

Návratnost dotazníků činila 87 % z celkového počtu zadaných dotazníků. Vyplněných tiskopisů se nám vrátilo celkem 346 (237 vyplněných dětmi ZŠ a gymnázia a 109 vyplněných dospělými respondenty produktivního věku). Z toho celkem 34 dotazníků bylo nevyhodnotitelných, a proto byly z průzkumného šetření vyřazeny. Nejčastějším důvodem pro nemožnost vyhodnocení bylo zaškrtnutí více odpovědí v jedné položce. Takto nesprávně postupovalo 20 dětí a 14 dospělých. V celém výzkumu tedy kalkulujeme s počtem 312 platných dotazníků (217 vyplněných dětmi a 95 dospělými).

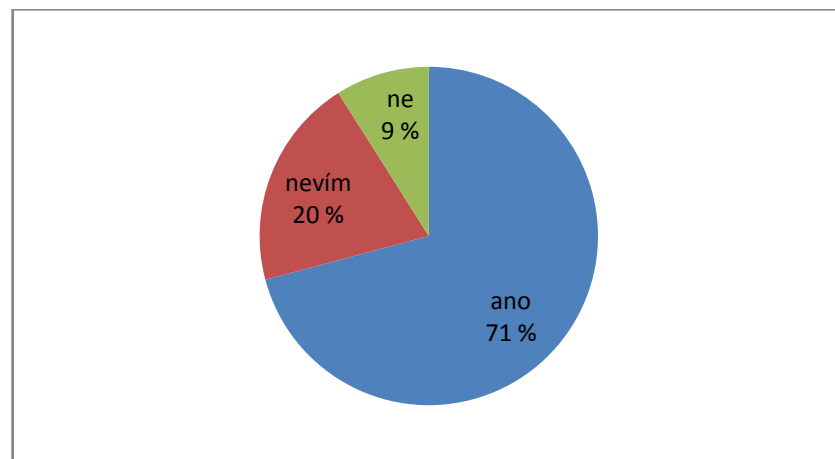
Data jsme vyhodnocovali tak, že jsme je nejprve číselně kódovali do tabulek vytvořených v systému Microsoft Excel a poté jsme je zanesli do statistického systému SPSS, pomocí něž jsme data podrobněji analyzovali a zanesli je do tabulek podle jednotlivých položek z dotazníku. Pro doplnění jsme ze sesbíraných dat vytvořili grafy, které jsou součástí ověřování stanovených hypotéz, kromě H3, kterou ověřujeme statisticky pomocí testu dobré shody (chí kvadrátu).

H1. Většina osob mladších 65 let vidí v seniorském vzdělávání smysl jak začlenit seniory do společnosti.

Tato hypotéza byla sycena otázkami č. 11, 18 a 19 u respondentů ve věku 12-15 let a u produktivní generace H1 sytily otázky č. 12, 19, 20, 26. Z celkového počtu 312 respondentů dotazníkového šetření se 221 (71 %) domnívá, že senioři, kteří se ve svém volném čase zúčastňují seniorského vzdělávání, jsou schopni se lépe orientovat ve společnosti, více komunikují s mladšími, snáze pochopí novinky techniky a jsou odolnější vůči podvodnému jednání (typu „Šmejdi“) než senioři, kteří se nevzdělávají vůbec (viz graf č. 3). Z toho 16,5 % dětí se domnívá, že jejich babička či děda mají zkušenost se seniorským vzděláváním. Oproti tomu téměř polovina dětí 48,2 % na tuto

položku odpověděla záporně. Pouze 16,3 % dospělých se domnívá, že jejich rodič má zkušenost se seniorským vzděláváním. Možnost vzdělávání svých rodičů vyvrátilo 82,6 % respondentů.

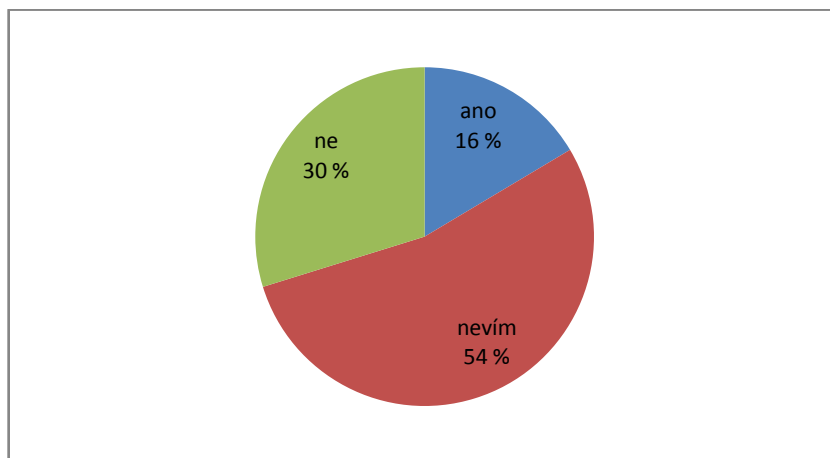
Graf č. 3: Myslím si, že senioři, kteří se ve svém volném čase zúčastňují seniorského vzdělávání, jsou schopni se lépe orientovat ve společnosti.

Zdroj: vlastní výzkum

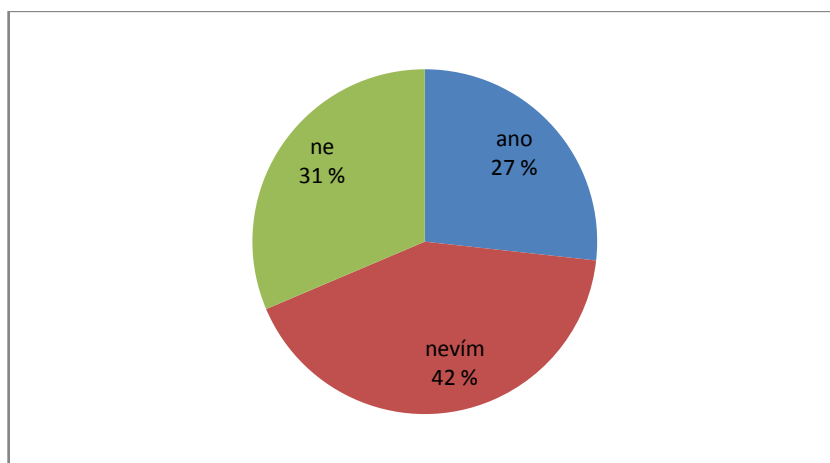
Zajímavé je zjištění, že sice názory nadpoloviční většiny respondentů se ztotožňují s hypotézou H1, avšak pokud jsme se dotazovali na přesah seniorského zájmového vzdělávání do rodinných vztahů, respondenti znejistěli (graf č. 4 a 5). Nedokázali odpovědět na otázku, zda prostřednictvím vzdělávání může dojít k lepšímu vzájemnému porozumění ve vztazích dítě - prarodič, dospělé dítě - rodič. Ani rodiče svých dětí nedokázali zodpovědět, zda by vzdělání jejich rodičů mělo vliv na vztah s vnoučaty.

Graf č. 4: Kdyby můj rodič či prarodič pravidelně navštěvoval nějaký typ vzdělávání, potom bychom si spolu lépe rozuměli.

Zdroj: vlastní výzkum

Graf č. 5: Myslím si, že kdyby můj rodič pravidelně navštěvoval nějaký typ vzdělávacích akcí, pozitivně by to ovlivnilo i vztah prarodič-vnouče.

Zdroj: vlastní výzkum

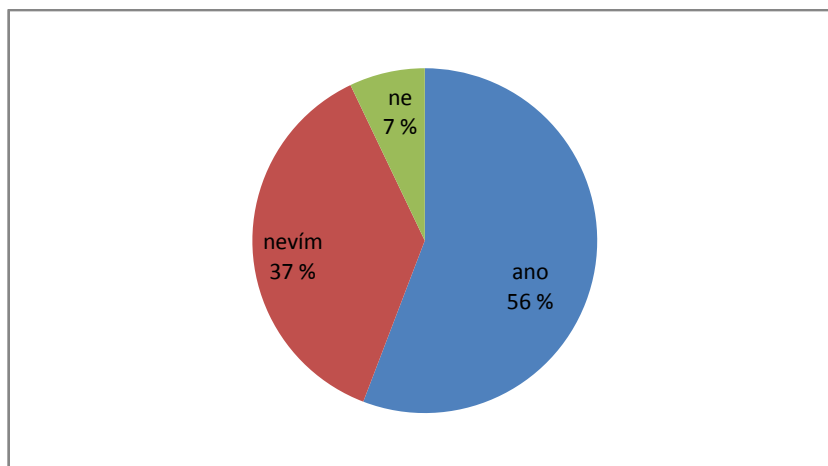
Závěr k H1: Pokud hovoříme všeobecně o seniorech ve společnosti, respondenti se shodují, že má vzdělání pozitivní vliv na život seniorů, avšak pokud se dotazujeme na jejich příbuzné, nemohou se s jistotou přiklonit k jasné odpovědi. Domníváme se, že tato nejistota může být způsobena možnou zkreslenou představou, vytvářenou v průběhu života, že jejich babička či dědeček byli vždy rozmazlující a neomylní senioři, kteří je měli rádi, a přeci se dál vzdělávat nepotřebují. Své místo a role mají

ve společnosti jasně dané. Z tohoto důvodu nelze přijmout H1. Vzdělávání seniorů nemá zásadní vliv při začleňování seniorů do společnosti.

H2. Minimálně 1/2 respondentů mladších 65 let se ve své rodině podílí na mezigeneračním učení.

Tuto hypotézu jsme ověřovali pomocí položek 10, 16 a 17 u dětí a 11, 17, 18 a 24 u dospělých účastníků dotazníkového šetření. Z průzkumného šetření vyplývá, že nadpoloviční většina, tedy 57 % z celkového počtu 310 respondentů již o možnostech seniorského vzdělávání ve svém okolí slyšela (graf č. 6). Pouze 7 % se domnívá, že na území Chotěbořska se žádné edukační aktivity určené seniorům nekonají. Tyto data potvrzují naši domněnku, že občané zmíněné lokality jsou o možnostech vzdělávání seniorů informováni, tudíž se na něm mohou potenciálně podílet, a to tak že budou podporovat své stárnoucí rodiče.

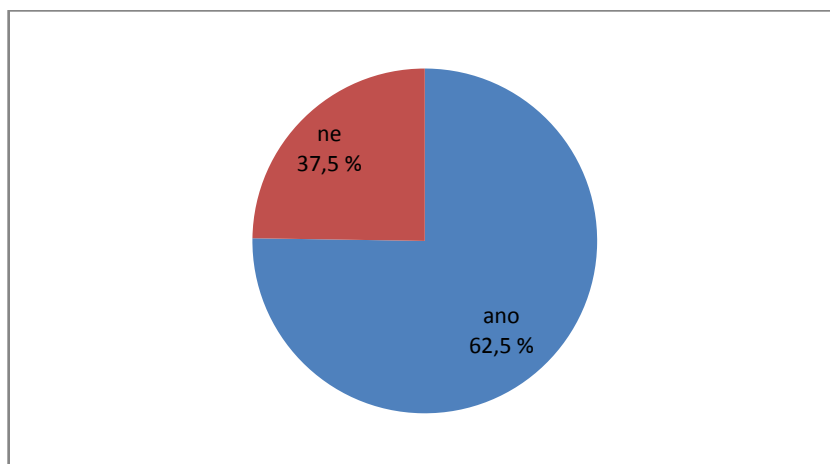
Graf č. 6: Slyšeli jste o seniorském vzdělávání ve svém okolí?

Zdroj: vlastní výzkum

Alespoň jedenkrát svého rodiče seniora či v případě dětí svou babičku nebo dědu v životě něčemu učilo 62,5 % respondentů, tj. 190 osob mladších (graf č. 7). Zajímavé je zjištění, že do edukačního procesu v rodinách se více zapojují děti. V porovnání s dospělými své prarodiče již učilo 68 % dotazovaných dětí, kdežto svým stárnoucím rodičům se takto věnovalo pouhých 49 % respondentů. V nejčastějších případech se jednalo o vysvětlování ovládnutí počítače, mobilního telefonu či jiné audiovizuální technologie jako je například DVD.

Graf č. 7: Už jste někdy své rodiče/prarodiče něčemu učili?

Zdroj: vlastní výzkum

Ověřili jsme si také, že intenzita kontaktů má významný vliv na edukačním procesu. Celkem 50,3 % dětí, které odpověděly, že se téměř každý den se svými prarodiči vídají, se společně učí a 38 % dětí, které denně své prarodiče vídá, uvedlo, že jejich rodiče se s babičkou či dědou často učí.

Závěr k H2: Na základě zjištěných dat jsme si potvrdili naši hypotézu, tedy minimálně ½ respondentů mladších 65 let se ve své rodině podílí na mezigeneračním učení. Zároveň více jak polovina respondentů si je vědoma, že v Chotěboři mají senioři možnost se zapojit do vzdělávacích aktivit. Na mezigeneračním učení se ve více případech podílí děti. Může to být z důvodů, že děti mají více času na seniory, jsou přizpůsobivější a trpělivější v oblasti vysvětlování informačních technologií a mohou jim být blíže. Mezigenerační učení by se mělo podporovat, jelikož může být vhodným komunikačním spojníkem mezi generacemi.

H3. Na vzdělávání seniorů se v rodinách více podílejí vnoučata či pravnoučata než dospělí. Tzn., že existuje statisticky významná závislost mezi věkem vzdělavatelů a jejich participací na edukaci svých příbuzných.

Tuto hypotézu jsme statisticky testovali. Pokusili jsme se ověřit si závislost (vliv) věku dítěte v rodině na intenzitě vzdělávání seniorů. K ověření jsme si stanovili nulovou hypotézu: **H3⁰ Předpokládáme, že věk nemá vliv na mezigenerační učení.** Mezi věkem vzájemně se vzdělávajících stran není statisticky významná závislost.

Kladli jsme si otázku, zda existuje závislost mezi věkovým složením vzájemně se vzdělávajícími stranami v rodině? Zvolili jsme testové kritérium - Test dobré shody pro kontingenční tabulku, na hladině významnosti 0,01. Pro výpočet testového kritéria jsme vycházeli z údajů, které jsou uvedeny v tabulkách č. 2, 3 a 4 v příloze č. 5.

Tuto hypotézu ověřovala otázka č. 17 v případě dětí a u dospělých otázka č. 18. Uvažovali jsme vzorek 304 respondentů, přičemž 190 z nich seniora v rodině něco již učilo a 114 dotazovaných nikoliv. Údaje jsme zanesli do připravených tabulek a pomocí výpočetních vztahů, které jsou popsány v příloze, jsme získali výsledek, tedy testové kritérium 10,3910309. Dále jsme si stanovili hladinu významnosti $\alpha = 0,01$, která nám měla ověřit pravděpodobnost, zda nastane H_3^0 či nikoliv.

K výpočtu jsme potřebovali data z tabulky kritických hodnot, se kterými jsme naše výsledné testové kritérium porovnávali. Klíčem k porovnávání byl výpočet stupně volnosti (f), který nám určil, se kterou hodnotou z tabulek kritických hodnot budeme naše data porovnávat.

$$f = (r - 1)(s - 1)$$

Protože jsme pracovali se čtyřpolní tabulkou o dvou řádcích a dvou sloupcích, výsledné f dosahovalo čísla 1. Podle f a α jsme naše testové kritérium 10,3910309 porovnávali s hodnotou 6,635.

$$10,3910309 > 6,635$$

Závěr k H_3 : Jelikož je výsledek χ^2 větší než kritická hodnota z tabulky, přijímáme H_3^A tedy věk má vliv na mezigenerační učení v rodinách.

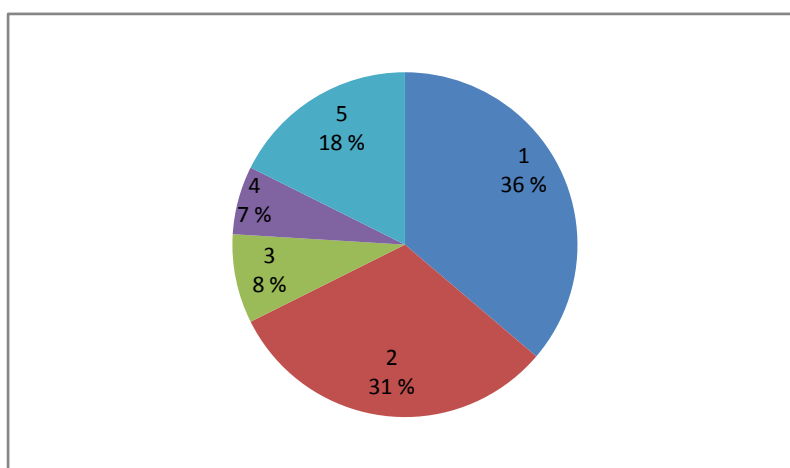
H4: Většina respondentů mladších 65 let přiznává, že je přítomnost seniorů obtěžuje.

Tuto hypotézu sytily otázky č. 5, 6, 7, 8 zadaných dětem a č. 6, 7, 8, 9, 10 u dospělých respondentů. Zajímavé bylo pomocí doplňujících otázek č. 3, 4 u dětí a č. 4, 5 u dospělých zjištění, jak dvě různé generace (děti a potenciální jejich rodiče) vůbec charakterizují seniorský věk. Obě generace se shodly na tom, že seniorem je člověk ve věkové kategorii 65-75 let. Tuto možnost označilo 63 % dětí a rovněž 63 % dospělých. Názory se lišily v pojetí kritéria, podle kterého respondenti určovali, že je člověk starý. Oběma skupinám respondentů byla nabídnuta položka s pěti možnostmi,

přičemž pouze jednu mohly označit. Mezi určujícími kritérii byl věk, tělesné změny, doba odchodu do důchodu, okamžik narození prvního vnoučete nebo označení, že pokud dotyčný člověk sám o sobě říká, že je starý. Z výsledků vyplývá, že děti charakterizují stáří podle viditelných tělesných změn, jakými mohou být šedivé vlasy, objevující se vrásky apod. Tuto možnost vybralo 46 % dětí. Oproti tomu u dospělých respondentů při určení stáří dominuje věk. Takto odpovědělo 44 % respondentů. Téměř 30 % dospělých se shodovalo s názorem, že člověk je tak starý, jak se cítí být, kdežto u dětí tuto možnost zvolilo pouze necelých 7 %. Usuzujeme, že odlišné vnímání stáří je způsobeno ještě stále se formulujícím hodnotovým systémem u dětí, které vnímají pouze viditelné změny stárnoucích lidí a čím člověk stárne a blíží se věku sénia, tím se mění vnímání řekněme samotného kultu stáří.

Jak nejvíce respondenti všeobecně seniory vnímají, znázorňuje graf č. 8. U všech respondentů převažuje pozitivní vnímání seniorské generace, tedy 67 % z celkového počtu označilo pozitivní stanovisko. Jako moudré a zkušené jedince vnímá seniory 36 % respondentů a 31 % dotazovaných vnímá seniory jako rozmazlující babičky a dědečky. Dále pak 8 % dotazovaných poukazuje na zdravotní stav, který vnímá negativně, 4 % vadí pomalost, nechápavost a často zmatkující chování seniorů a 18 % nijak zvlášť seniory nevnímá.

Graf č. 8: Jak nejvíce vnímáte seniory?

Legenda ke grafu č. 8:

- 1 - moudří a zkušené jedinci
- 2 - jako rozmazlující babičky a dědečky
- 3 - špatně se pohybující, případně nemocní a nesoběstační
- 4 - nechápající, často zmatkující a pomalí jedinci
- 5 - nijak zvlášť seniory nevnímám

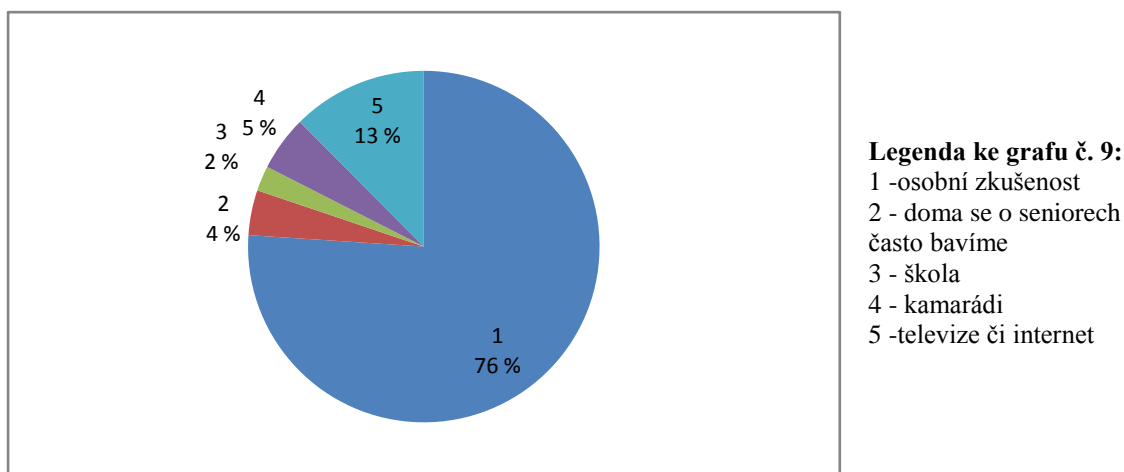
Zdroj: vlastní výzkum

Jak děti, tak dospělých jsme se dále dotazovali, co nejvíce ovlivňuje jejich vnímání seniorů, které označili v otázce. Tentokrát jsme obě skupiny vyhodnocovali

zvláště, jelikož i když jsme zaznamenali obdobné výsledky, škála možností, kterou si pro zodpovězení této otázky mohli respondenti zvolit, se vzhledem k věku lišila.

Většina dětí, tedy 76 % označilo možnost osobní zkušenosti se seniory, která ovlivňuje jejich celkové vnímání seniorů. Druhá nejčastěji volená možnost byla televize či internet, což potvrzuje všeobecný fakt, že média ve společnosti sehrávají významnou úlohu. Možnost vlivu kamarádů vybralo 5 %. Pouze 4 % respondentů uvedly, že se v společně rodinách o seniorech často baví. Domníváme se, že zjištění, že pouze 2 % respondentů si vybrala možnost škola, je trochu varovné, jelikož škola by měla jedince připravit na život, tudíž by se některým společenským tématům, jako jsou i senioři, měla intenzivněji věnovat. Myslíme si, že i tak lze pozitivně přispívat k prohlubování mezigenerační solidarity.

Graf č. 9: Co nejvíce ovlivňuje tvé vnímání seniorů? (děti)

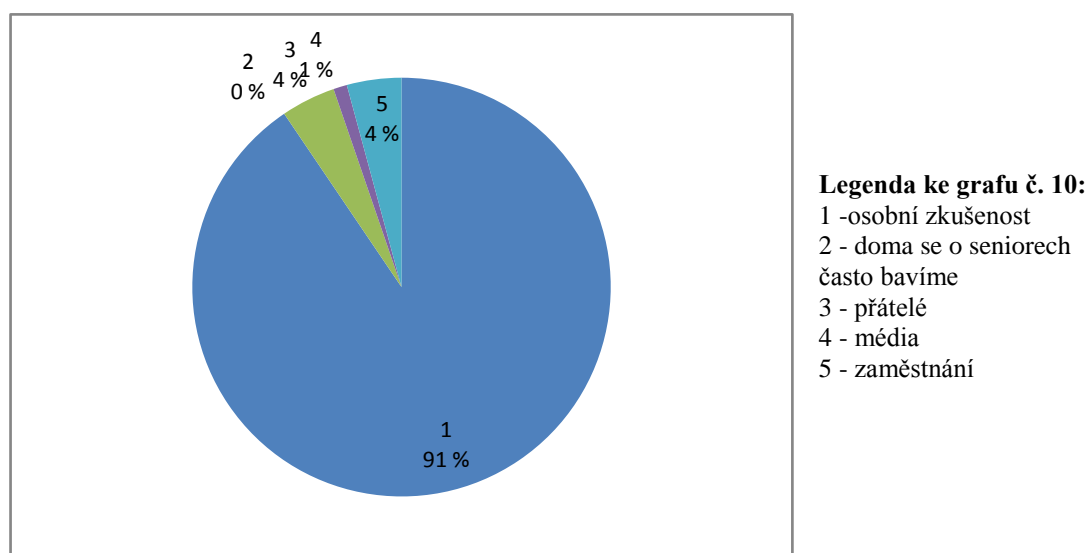
Zdroj: vlastní výzkum

Téměř 41 % dětí, které seniory vnímají jako moudré a zkušené jedince, při této odpovědi motivovala osobní zkušenost se seniory. Zároveň u 55 % dětí, které si seniory považuje za moudré a zkušené, je patrný vliv kamarádů. Lze se domnívat, že děti si při vyplňování těchto otázek nejčastěji vybavovaly své prarodiče či prarodiče svých kamarádů či jiné jim blízké osoby.

Dospělé při vlastním pojetí seniorů v drtivé většině ovlivňuje osobní zkušenost. Takto odpovědělo 91 % oslovených respondentů. Vliv přátel a zaměstnání se objevil pouze shodně u 4 % odpovědí. Položku média, do které jsme oproti mládežnickým kategoriím zahrnuli, jak televizi, internet, tak i rozhlas či tisk, vybralo pouze 1 %

respondentů. Nikdo z celkového počtu 95 respondentů nepocituje rodinný vliv na vlastní vnímání seniorů. Tento jev může být způsoben tím, že dospělí se mnohem častěji setkávají a mnohem intenzivněji vnímají stáří včetně všech jeho důsledků a nepocítují významnou potřebu řešit seniorská témata ve svých domácnostech.

Graf č. 10: Co nejvíce ovlivňuje Vaše vnímání seniorů? (dospělí)

Zdroj: vlastní výzkum

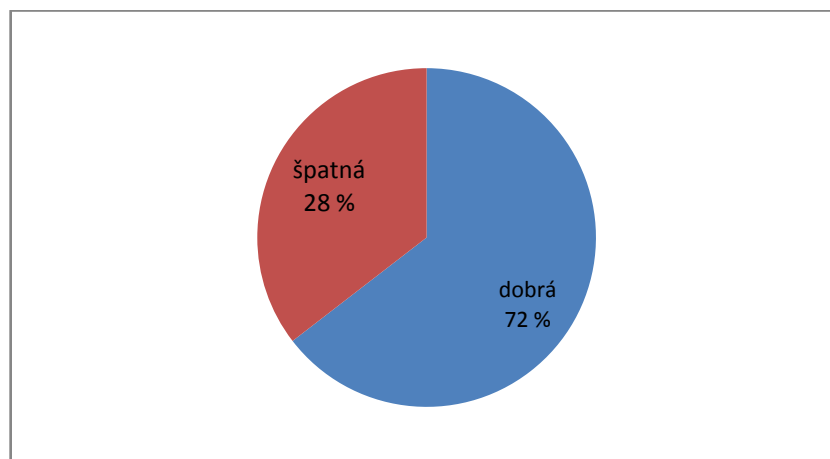
V případě, že se v domácnostech o seniorech častěji hovoří, zastávají se stanoviska rozmazlujících babiček a dědečků dětí respondentů. Jednalo se o 31 % případů. V případě, že se v rodiny věnují tématu o seniorech, tak je to v 41 % případech z důvodů nadcházejících návštěv rodičů, hlídání dětí či plánování oslav, což shodně téměř v 48 % uvedly i děti. Jako moudré a zkušené jedince vnímá seniory 21 %, a to dle své osobní zkušenosti.

Jak dětí, tak dospělých jsme se dotazovali na konkrétní zkušenost (dobrá či špatná) se seniory, která se jim v daný okamžik vybaví. Tato položka zůstávala nejčastěji nezodpovězená. Více jak polovina, tedy 56 % dospělých respondentů si nevybavilo žádnou zkušenost. Oproti tomu mládežnické složky tuto položku nevyplnily pouze v 31 % případů. Všeobecně dětem se zkušenosti se seniory vybavovaly mnohem lépe než dospělým. Domníváme se, že je to spojeno s tím, že děti si v podobě seniora vybaví sobě dobře známou babičku či dědečka, jelikož je to pro ne nejčastěji potkávaný zástupce nejstarší generace. Tuto naši domněnku potvrzují i uvedené konkrétní

příklady. Děti popisovaly společné výlety se seniory, hlídání, prázdniny u prarodičů, ale také výbornou kuchyni babiček a rozmazlování.

Mezi respondenty převažovala kladná zkušenost se seniorem (graf č. 11). Pozitivní příklad uvedlo celkem 72 % respondentů, což je nadpoloviční většina dotazovaných. Pouze 28 % se při slově „senior“ vybaví negativní zkušenost.

Graf č. 11: Zkušenost se seniory

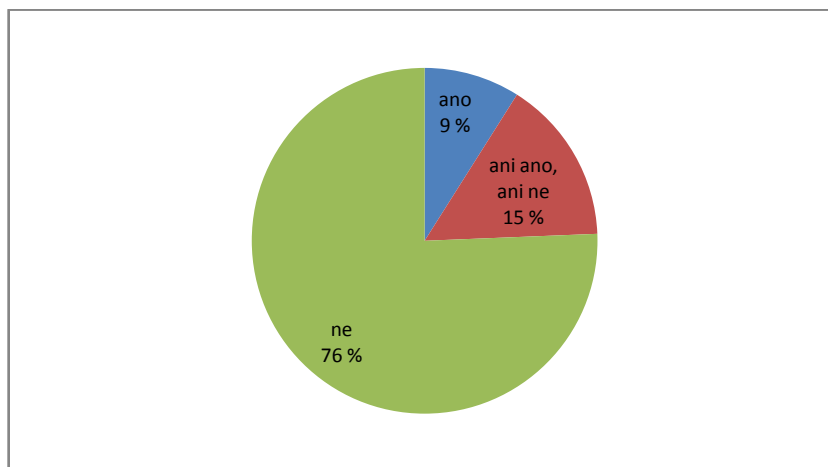

Zdroj: vlastní výzkum

Dobré zkušenosti všeobecně pramenily ze zážitků spojenými s prarodiči a mezi špatnými zkušenostmi dominoval každodenní kontakt se seniorem ve městě, v nejčastějším případě v supermarketu, přičemž záporně odpovídající respondenti se cítí být postproduktivní generací zdržování.

Respondentů jsme se dále dotazovali, zda považují za nepříjemné, pokud musí na nějakém veřejném místě setrvat v přítomnosti seniora. Veřejným místem jsme měli na mysli například hromadné dopravní prostředky, nákupní centra či čekárny u lékaře. Nadpoloviční většina všech dotazovaných, konkrétně tedy 76 % (jak dětí, tak i dospělých) se shodlo na tom, že jim přítomnost seniora nevadí (graf č. 12). Smíšené pocity v přítomnosti seniora zaznamenalo 15 % respondentů. Tito respondenti nebyli schopni podat jasnou potvrzující či vyvracející odpověď. Z celkového počtu 312 respondentů 9 % oslovených přítomnost seniorů obtěžuje, a proto ji vyhledávají minimálně. Mezi odpověďmi dětí a dospělými jsme v této otázce nezaznamenali žádné výraznější rozdíly.

Graf č. 12: Vadí mi, pokud musím na veřejném místě setrvat v přítomnosti seniora?

Zdroj: vlastní výzkum

Dospělým jsme ještě oproti dětem položili několik doplňujících otázek. V otázce č. 23 jsme se zajímali o to, zda si rodiče myslí, že si jejich děti rozumí se svými prarodiči, tedy rodiči respondentů a zda je tedy děti chtějí navštěvovat a v položce č. 25 jsme rodičům položili otázku, zda mluví se svými dětmi o svých rodičích, tedy o jejich babičce a dědečkovi. Z výsledků vyplývá, že 95 % respondentů se domnívá, že si jejich děti s prarodiči rozumí. Na tento výsledek má dle našeho názoru vliv pravidelný kontakt dětí s prarodiči, společně strávený čas a pozitivní příklady stáří v rodinách, které mohou nejen přispívat k utužování rodinných vazeb, ale i k celkovému vnímání seniorů ve společnosti očima dětí. Téměř 76 % dospělých zmínilo, že se svými dětmi často hovoří o babičce či dědečkovi a 63 % rodičů, kteří pravidelně s dětmi o prarodičích mluví je naprosto přesvědčeno, že jejich děti svým prarodičům rozumí a chtějí je ze své iniciativy navštěvovat.

Závěr k H4: U obou skupin respondentů převažuje celkem v 67 % pozitivní stanovisko vůči seniorům, které je pravděpodobně ovlivněno osobní zkušeností se seniory, která je rovněž v 72 % případech dobrá a 95 % rodičů se domnívá, že si jejich děti se svými prarodiči rozumí, tudíž nelze přijmout H4, že by nadpoloviční většinu respondentů mladších 65 let přítomnost seniorů obtěžovala. Lze se tedy domnívat, že na Chotěbořsku senioři nejsou exkludováni na okraj společenského dění a i mladší generace je přijímají jako rovnocenné partnery, kterých si váží.

4.5.2. Rozhovory

Metodu rozhovorů jsme volili jako doplňující část našeho průzkumného šetření s cílem postihnout i generace, o které se v celé práci zmiňujeme, tedy o seniorech, kteří se aktivně účastní vzdělávacích aktivit.

Rozhovory se seniory se uskutečnily během prosince 2014 a během ledna 2015 došlo k jejich přepisu a k samotnému vyhodnocení. Pomocí rozhovorů jsme se snažili zjistit, zda si samotní účastníci vzdělávání myslí, že prostřednictvím seniorského vzdělávání lze eliminovat mezigenerační bariéry. Jednotlivé položky, na které jsme se seniorů dotazovali (záznamový arch rozhovorů je součástí přílohy č. 3), vycházely z dílčích cílů empirického šetření a jejich výsledky měly doplňovat závěry hypotéz, ke kterým jsme dospěli prostřednictvím dotazníkového šetření.

Na tomto místě je nutno připomenout, že vzorek 7 seniorů není rozsáhlý na to, abychom prostřednictvím výsledků pramenících z rozhovorů potvrdili či vyvrátili výsledky dotazníkového šetření. V tomto případě jde o kvalitativní výzkum, jehož cílem se snažíme postihnout více detailů v oblasti seniorského vzdělávání a mezigenerační problematiky a jeho výsledky nám poslouží k doplnění tématu, případně nám poskytnou náměty pro další zkoumání mezigeneračních vztahů.

Abychom od sebe rozlišili respondenty kvantitativního a kvalitativního šetření, tak v případě účastníků interview hovoříme o informantech. V případech, kde uvádíme konkrétní výroky informantů, používáme zkratky I.

Při transkripci rozhovorů do klasického dokumentu Microsoft Word jsme jednotlivé odpovědi rozdělili do 4 hlavních skupin, které jsme nazvali takto:

1. vnímání vlastního stáří,
2. přijetí mladšími generacemi,
3. mezigenerační porozumění,
4. mezigenerační učení.

Skupina č. 1: Vnímání vlastního stáří

Předpokládali jsme, že člověk vnímá stáří v každém věku odlišně. Zajímalo nás, zda a jak senioři vnímají starého člověka, zda se sami považují za seniory. Tuto oblast sytila skupina tazatelských otázek (dále jen TO) č. 2: *Podle čeho usuzujete, že je někdo*

starý? Cítíte se i vy starý/stará? a TO3: Považujete se za seniora? Od kolika let je podle Vás člověk seniorem?

Z odpovědí vplynuly následující výsledky:

- **Stáří je těžko uchopitelný uchopitelné, člověk jej vnímá individuálně.**

Všichni informanti se shodli na tom, že člověk je tak starý, jak se sám cítí být. Stáří je čistě individuální charakteristika daného jedince a nemá vypovídající hodnotu o věku. Za starého člověka se může považovat i člověk relativně nízkého věku.

I2: *„Někdy je mladej člověk starej a starej člověk mladej. My se snažíme prostě žít normálně. Prostě i ty radosti, který si myslí, že mají ti mladí, tak prakticky máme i my. V těch letech si myslí „co ty můžeš už“, ale není to pravda. Já nesedím na zadku. Když člověk vidí mladou holku, tak mu jiskří oči a tím zjistí, že ještě není starej.“*

I3: *„Já to беру tak, jak se kdo chová a jak se kdo vyjadřuje. Je to o něčem takovém, jako kdo má v sobě takové energie.“* Existuje tedy pouze stáří fyzické, to duševní nikoliv.

Zajímavé bylo zjištění, že senioři si své stáří uvědomují, ale odmítají si jej připouštět. Kromě jednoho respondenta, nikdo nepřiznal, že by mohl být starý a své stáří rezolutně odmítl jako například informantka I3, která na dotaz, zda se ona cítí stará, odpověděla slovy: *„Ježiši, to mi vůbec neříkejte! Na to, že mi je 69 roků, si někdy říkám, že bych určitý věci neměla. Ale někdy to na mě taky přide a taky si říkám, babo dej pokoj. Když jsem sama, někdy to dolehne na člověka.“* I1: *„Teď se cítím stará, protože jsem unavená, ale člověk je starý tak, jak se chová. Mně je 84, ale já se cítím na 50. I když jsem stará, necítím se tak.“*

- **Senior je celospolečenské označení jedince v důchodovém věku.**

Ačkoliv ne všichni senioři se považují za staré, tentokrát všichni dotazovaní označení seniora přijali. Pro nadpoloviční většinu je při oslovení, zda je někdo senior či nikoliv, určující důchodový věk, avšak vnímají jej pouze jako jakési společenské označení, moderní pojetí stáří. I3: *„No to jo, to zase se musím považovat, když už беру důchod“* (pozn. myšleno za seniora).

Někteří informanti polemizovali nad tím, že ani pro důchod není synonymem stáří, protože existují i invalidní důchody. I4: „*I když je pravda, že není důchod jako důchod, třeba manžel šel předčasně do invalidního a to byl relativně ještě mladej.*“ A v podstatě pro seniory není podstatný věk, vnímají jej pouze jako orientační cifru pro pořádek. I5: „*A já ti vám vlastně ani nevím, v kolika se jde teď do důchodu, za nás to bylo jinak.*“ Vlastní vnímání stáří je důležitější než škatulkování dle věku. I2: „*Není žádný stáří. Senior může bejt třicetiletý, může bejt starej, může bejt sedmdesátiletý. Myslím, že se cítím bejt spíš takovej junosenior.*“

Skupina č. 2: Přijetí mladšími generacemi

V této kategorii jsme se snažili zjistit, jak senioři vnímají stigmatizaci pramenící ze stáří. Všeobecný kult mládeže a jak přijímají chování mladších generací. Ke zjišťování informací jsme stanovili TO4: *Jak si myslíte, že Vás vnímají mladší generace? Jak se v jejich společnosti cítíte?* a TO5: *Jaká zkušenost s dětmi a s mladými lidmi (dobrá či špatná) Vám nejvíce utkvěla v paměti?*

Zjištěné závěry:

- **Rodina a výchova má největší vliv na postoje mladých vůči starým.**

Většina oslovených na výše jmenované otázky odpovídala zážitky spojenými se svými vlastními dětmi a vnoučaty, I1: „*Já si myslím, že máme úžasné děti. A i vnoučata.*“ Nebo s rodinami z blízkého okolí, I2: „*Sousedí mají malý kluky, ty nás berou.*“ I3: „*Já nevím, jak mě vnímají, asi že jsem švihlá*“ (smích). „*Cítím se dobře, já dovedu dělat voloviny možná víc jak ty mladší.*“

Největší vliv na formování postojů mladých vůči seniorům má rodina a s ní spojená výchova. I1: „*Když se podíváte na ty rodiny, jak se chovají, tak mají takový i děti. Výchova je důležitá.*“ Rodiče by se podle současných seniorů měli více věnovat svým dětem, v opačném případě to má negativní vliv na chování dětí, což má dle starších za následek sklon k negativním projevům chování dětí a mladistvých. I2: „*Aby rodiče s dětmi komunikovali a věděli, co děti dělají. Na vesnici to je lepší, ale vesnice vymírají... a ztratila se láska k půdě.*“

- **Současná mládež žije v odlišných podmínkách, a to se odráží v prožívání mladých, ale také ve vztahu vůči seniorům.**

Respondenti zároveň přiznali, že současná mládež je absolutně jiná, než byli tehdy oni. Mladí mají sice více možností, ale ze společnosti se vytratily základní lidské hodnoty, jako je solidarita vůči starším, hodnoty tradiční rodinné pospolitosti, rodiče na úkor svého zaměstnání nemají na své děti čas. I1: *„Celkově si myslím, že mládež je horší. Já když jsem přišla domů a řekla jsem, že mi paní učitelka dala pohlavek, tak mi maminka dala druhou a řekla, že mám paní učitelku poslouchat.“*

Ale senioři nesvalují vinu na mládež. Je jim líto, že děti se v podstatě paradoxně ochuzují o svůj volný čas díky moderním technologiím a jiným vymoženostem současné doby a neumějí si vážit maličností, ačkoliv by si to uvědomovaly. I2: *„Vždyť ty děti za to ani snad sto procentně nemůžou. Oni nemaj povinnost. Jsou volný.“*

K celkové podobě společnosti respondenti nahlíží spíše skepticky. I2: *„Když jdu já, tak mi uhnou, ale mamina když jde, tak do ní třeba vrazí. Dneska se propaguje, že nesmí být tělesný trest. Já když jsem viděl, že učitel má rákosku, tak jsem byl klidnej. To není žádný trest, to je výchova. Z poznámky si děti dělaj srandu. Ta neúcta rodičů k učitelům, to je v celé společnosti, já nevím, kam to povede. Rodiče jsou furt v zaměstnání od rána do večera, děti jsou bezprizorní, nikdo na ně nedohlíží, dělají si, co chtějí, rodiče o nich neví a pak se z těch dětí stávají narkomani, gambleři. A dneska je ten systém prostě peníze, peníze a peníze. My jsme měli kulový, měli jsme pár korun, nám to stačilo. Dneska chce mít každej jen škrobený košile, sako a kravatu a co takových 30letých frajírků, který nemají zkušenosti s lidma a už vůbec ne se starejma lidma. Vždyť ty lidi nad 50 jsou vlastně v největším tvůrčím rozmachu a ty mladý je vyhodí. S tím nesouhlasím, ale co můžu udělat.“*

Zajímalo nás také, jak senioři sami odolávají stigmatu senior = lovce slev v supermarketu. Někteří respondenti s úsměvem přiznávají, že ve slevách nakupují a že je to baví a uvědomují si, že se to mladším může zdát jako nesmysl, ale oni to vnímají jako určitou volnočasovou náplň. Informantka I1 se svěčila s negativním zážitkem, který souvisel s předváděcí akcí: *„Možná že mají pravdu. Už my jsme takoví pitomí po těch slevách, my už nesmíme chodit ani na ty předváděčky, už jsme přišli o hodně tisíc. Já pak říkám, že jsme to měli dát radši dětem.“*

Oslovení senioři mladé lidi přijímají pozitivně. Přítomnost ve věkově smíšeném kolektivu jim nevadí, naopak je obohacuje. Informantka I3 zdůraznila, že někteří mladí jsou sice dnes prudší povahy, ale že se s nimi člověk musí umět bavit, aby vycházeli: *„A jinak s mladýma nemám žádný špatný zkušenosti. Když je neprovokujete a nikterak je nenapadnete, tak oni si vás nevšimnou.“*

Na konkrétní negativní zkušenost jsme se museli intenzivněji dotazovat. Ty nejhorší zážitky mají senioři spojené s vlastním neštěstím či neštěstím druhých, jako například informantka I1 či I3. I1: *„Jednou jsem šla a upadla jsem na kole. Jednou se mně to stalo a šli kluci a smáli se mi „baba leze na kolo“. A jednou jak jsem šla a spadla z kola, šel kolem mladej kluk a ten mi pomohl „paní nestalo se vám něco“ a začal mi to kolo podávat. Já jsem to ani nečekala, tak jsem mu řekla, že je strašně hodnej a ať řekne mamince a tatínkovi, že ho dobře vychovali. On se tak usmál a neříkal nic.“* I3: *„Onemocněla jsem a léčila jsem se na onkologii a slezly mě po chemoterapii vlasy. Šla jsem do obchodu, tenkrát mi to bylo šíleně líto, bylo tam asi 5 nebo 6 děvčat 15-16 let a „podívej se na ní, to je hnus“ a s takovým odporem se o mně vyjadřovaly.“*

Informant I2 si vzpomněl, na rvačku několika chlapců, které napomenul a zastal se slabšího. I2: *„Já si nepamatuju, že by se tenkrát dělo něco, jak se to mu dneska říká, šikana.“*

Informantka I3 uvedla, že svůj volný čas tráví aktivně a také se hojně zapojuje do aktivit spojených s mládeží: *„Mně se hrozně líbil můj vnuk, kterému jsem vypravovala, že už musím jít, protože jdeme s holkama do kavárny. A von se mohl protrhnout, že jako s holkama. Ale já to tak беру, protože se známe a i jsme spolu vyrůstaly. Ale spíš ti mladí to berou opačně. Jako já se jim nevnucuju, to bych se cejtila trapně, že bych lezla mezi mladej kolektiv. Ale hrozně ráda chodím na hokej, protože děti moje hrajou hokej. A loni měl vnuk maturitní ples a oni pro mě přišli ty kluci tancovat, z jeho týmu a mě to potěšilo, až bych brečela, jak to bylo milý. Přišli proto, že jim celej rok fandím.“*

Skupina č. 3: Mezigenerační porozumění

Tato část interview byla tazatelsky nejširší, avšak odpovědi respondentů dublovaly předchozí téma přijetí mladší generací. Cílem bylo zjistit, jak silné vazby se svými příbuznými mají, zda jsou spolu v pravidelném kontaktu. Zda si rozumí a

vzájemně spolupracují. Také si chtěli ověřit, že senioři sami hodnotí možnost sebe vzdělávání jako přínos v mezigeneračních vztazích. Ke zjišťování posloužila skupina otázek TO6: *Máte vnoučata? Jak stará jsou? Jak daleko bydlí? Jak často se vidáte?*, TO7: *Mluvíte často s Vašimi dětmi o vnoučatech?* a TO8: *Rozumíte si se svými dětmi? Rozumíte si se svými vnoučaty? Myslíte si, že Vám účast na seniorském vzdělávání pomáhá k tomu, abyste si se svými dětmi a vnoučaty lépe rozuměl/a*

Téměř všichni informanti udržují pravidelný kontakt se svými příbuznými. Pravidelně se navštěvují. I2: *„Děti bydlí daleko, jednou měsíčně tam zajedeme.“* Senioři se snaží být svým dětem a vnoučatům nápomocní, ale respektují vlastní životy svých příbuzných. I3: *„Mám 3 vnuky. 15, 20 a 22. Bydlí ode mne pár metrů, ale do soukromí jim nelezu. Vidáme se, když mě pozvou, ale sama moc ne. Moje maminka vždycky říkala, že oblíbenost tchýně roste s počtem kilometrů a já se toho snažím držet. Mám hodný snachy a potom se líp žije. (Pozn. tazatele: Dají se tedy Vaše návštěvy kvantifikovat?) Vidíme se minimálně jednou týdně. Když mi řeknou, mamko, přijď na kafe, tak vždycky přijdu.“*

Pokud se senioři nemohou kvůli vzdálenosti se svými příbuznými stýkat často, pro svůj kontakt využívají informační a komunikační technologie, nejčastěji mobilní telefon a internet. I4: *„S vnoučaty, které nevidáme tak často si telefonujeme. Mezi sebou si můžeme volat zadarmo, takže si pořád voláme.“* Při rozhovorech se svými dětmi se pravidelně zajímají i o svá vnoučata, případně komunikují přímo s dětmi. I1: *„Telefonujeme si přes Skype, s dcerou prakticky denně. S vnoučatama míň, protože když studují, tak si myslím, že nemají moc čas. Snachy se vždycky ptám, tak mi řekni co děti, jak jim to jde a tak.“* I3: *„S druhou snachou hodně rozebíráme vnuka, protože on má problémy se školou, ale dokonce mi snacha tenkrát řekla, že si se mnou rozumí líp jak s maminkou. Ale abych do výchovy kecala, to ne. Ale co bylo ve škole, jak hráli hokej, to se ptám spíš kluků.“*

Z reakcí dotazovaných seniorů bylo patrné, že si se svými dětmi a vnoučaty rozumí a jsou na ně náležitě hrdí. I3: *„Děti to je to největší štěstí, které mě potkalo. Mám hodný děti a vnoučata.“* I4: *„My jsme pyšný na svojí vnučku, ta je tak šikovná a rozumná, lepší jsme si ani nemohli přát!“* Zajímavé bylo zjištění, že téměř polovina respondentů seniorek na dotaz, zda si rozumí se svými dětmi, důrazněji zmínila svoji snachu. I1: *„Rozumíme si, hlavně snachu miluju.“*

I v této části se někteří respondenti znovu zamýšleli nad možnými příčinami mezigeneračních konfliktů. Hlavním zdrojem mezigeneračního nedorozumění je špatný vzor rodičů pro své děti. I3: *„To dělají rodiče, jak se vyjadřují „bába stará, se podívej“, oni si neuvědomují, že jednou budou starý taky. Nebo děti jdou na oběd, učitelka vedle nich a oni vás porazej, neuvědomují si to. Víte co, to už je taková neúcta. Myslím si, že generace nejsou tak jako sžité dohromady. Tři generace už nežijou dohromady. Třeba kdysi když se na vesnici narodilo telátko, ty děti tohle všechno znaly, nebo když člověk zemřel, děti tohle všechno viděly. Za chvíli budou dávat odměny za to, že pojedete na červenou a zajedete důchodce, taky byl nějaký takovej vtip.“* Nebo genetická dispozice jedinců. I5: *„Já myslím, že za špatný chování současné mládeže můžou rodiče, ale taky to ty děti mají někdy v genech a s tím se nedá nic dělat.“*

Respondentka také zmínila vliv médií, který může být také nositelem změny v chápání starších mladšími. I3: *„No a nejhorší reklama, jakou jsem na tohle téma viděla, bylo to jak tam natírali plot a říkali „toho se babičko už, nedožijete“ a víte co, to stačí malinko a ti mladý se toho chytanou. Je to o výchově. Je jiná doba, lidi k sobě mají daleko.“*

Předmětem další části našeho rozhovoru bylo zjistit, jak senioři jako účastníci vzdělávacího projektu „Senior akademie“ Chotěboř hodnotí tuto aktivitu a cítí, že by jim účast na kurzech pomohla v komunikaci s mladšími ročníky. Všichni dotazovaní kvitovali, že „Senior akademie“ Chotěboř je smysluplná náplň volného času, vždy se dozví něco nového a zapojí se do přátelského kolektivu dalších účastníků. I3: *„Je to fajn, člověk se dostane mezi lidi.“* I5: *„My už to bereme jako společenskou událost. No a taky aby nám mozek nezakrněl, že jo.“*

Na mezigenerační přesah kurzů jsme se respondentů museli usilovněji ptát. Na otázku, zda si senioři myslí, že by si se svými dětmi a vnoučaty po absolvování „Senior akademie“ Chotěboř lépe rozuměli, nejčastěji jednoznačně odpovídali „ano“. I2: *„Určitě. Líbí se nám to všechno. Už jenom to, že člověk vytáhne paty z baráku a je mezi těma lidma už to je psychologickéj doping, se dá říct.“* Větší důraz ovšem informanti ve svých odpovědích věnovali podpoře svých dětí a vnoučat při aktivitách spojených se vzděláváním. I1: *„Děti nás obdivují, jsou rádi, že máme takový zájmy. Pro ty důchodce je to nenahraditelný. Já si myslím, že je to přínos.“* I3: *„To nejspíš určitě. Když jsem jim ukázala ze senior akademie diplom, absolventský papír, tak to jo, berou to tak, že bába se o sebe postará, že se zabavím.“*

Skupina č. 4: Mezigenerační učení

V poslední fázi rozhovorů jsme se zaměřili na samotné mezigenerační učení, přičemž jsme se seniorů dotazovali, zda je jejich mladší příbuzní v pokolení přímém něčemu učí. Stanovili jsme si TO9: *Vysvětlují Vám někdy něco Vaše děti, vnoučata? Učí se s Vámi?*

Informanti přiznali, že je jejich mladší příbuzní učí. Učiteli byli zejména vnoučata, jelikož tito podle seniorů mají více času se jim věnovat než jejich zaměstnané děti. Jeden respondent poukázal na fakt, že mladší generace dokonce musí ty starší učit, aby senioři stíhali technologický pokrok. I3: *„Musejí, musejí. Hlavně ten nejstarší, ten mě naučil dělat s počítačem. Vnuk, myslím vnuka, syn nemá čas. Takže já umím všechno, stříhat video. My jsme se v tom nenarodili, oni už jo, to je jiná generace. Ale já si to bez toho neumím představit, bez internetu už.“*

Senioři jsou svými dětmi a vnoučaty motivováni se sebevzdělávat a snažit se být aktivní. I1: *„Manžel se tohle naučil. Syn mi říká, mami, musíš se to naučit, musíš mi z toho volat, nesmíš zakrňt.“* Pokud mladší generace tu starší něco učí, nejčastěji se jedná o obsluhu počítače či jiných technických přístrojů. I2: *„Počítač hlavně.“*

Důležité je zmínit, že všichni respondenti si přítomnost mezigeneračního učení iniciovaného ze strany svých dětí či vnoučat ve svých rodinách uvědomují, vnímají jej jako nepostradatelný fakt všedního života, který je obohacuje. Naopak pokud senioři učí něco mladší generace, zpravidla se jedná o předávání zkušeností formou příběhů a ponaučení, které vycházejí z životních zkušeností.

ZÁVĚR

Cíl diplomové práce – charakterizovat eventuality schopné posílit mezigenerační vazby, které nabízejí vzdělávací aktivity v chotěbořském regionu – byl splněn. Jsme si vědomi, že stárnutí populace je nezvratitelný proces. Jeho důsledky se budou stále výrazněji promítat v celkové struktuře společnosti. Otázky spojené s limity a zabezpečením starých lidí zasahují jak do sféry veřejné, tak i soukromé. Snahou této práce bylo reflektovat skutečnost mezigeneračního odcizení.

Bohužel staří lidé nejsou i v tak vyspělé společnosti, jako je tato, dostatečně oceněni. Nezřídka se můžeme setkat s pejorativními výrazy typu „otravný důchodce“ či dokonce „otravná bába“ či „nevrlý dědek“. Mladí lidé si tak zcela automaticky osvojují tato spojení a nepřemýšlejí, zda jejich užívání má opodstatněný význam. V důsledku individualismu, dochází k oslabování mezigeneračních vazeb a bariéry mezi generacemi se tak dále prohlubují. Práce apeluje na význam vzdělávacích aktivit určených pro seniory a jejich možný přesah do mezigeneračních vztahů.

Práce je složena ze tří teoretických částí a čtvrté empirické. V teoretických kapitolách je rozebrán koncept seniora a stáří, zejména pak v procesu změn v demografické struktuře obyvatel České republiky a v rodinné síti. Dále jsme se pokusili rozpracovat nástin problematiky mezigeneračních vztahů i bariér v soužití mezi generacemi. Větší pozornost jsme soustředili na kapitolu vzdělávání seniorů, přičemž nám šlo o to postihnout pozitivní vliv alternativ seniorské edukace i mezigeneračního učení v oblasti mezigeneračních vztahů.

Proces vzdělávání seniorů jako možný eliminační faktor mezigeneračních bariér bylo ústředním tématem empirické části práce. Svůj zájem jsme zaměřili na chotěbořský region a osvětově-vzdělávací volnočasový projekt „Senior akademie“ Chotěboř, který byl námi záměrně zvolen na základě získaných předchozích zkušeností. Domníváme se, že aktivity „Senior akademie“ Chotěboř mají mezigenerační přesah.

Cílem empirického šetření – postihnout názory různých generací na seniorské vzdělávání a jeho pozitivní vliv na mezigenerační vztahy – byl rovněž splněn. Na základě dotazníkového průzkumu, který je doplněn metodou rozhovorů, jsme získali data postihující názory různých generací na problematiku vzdělávání seniorů a jeho dopad na eliminaci mezigeneračních bariér.

Většina oslovených zastává kladná stanoviska vůči vzdělávání seniorů. Většina respondentů spatřuje ve vzdělávání pozitivní vliv na život seniorů. Edukační aktivity mohou pomoci současnému seniorovi se lépe zorientovat ve společnosti, avšak nelze tvrdit, že by mohly ovlivňovat i mezilidské vztahy napříč generacemi. S tímto tvrzením souhlasí pouze oslovení senioři, pravidelní účastníci „Senior akademie“ Chotěboř.

Ověřili jsme si, že mezigenerační učení je všudypřítomný proces v lidském životě. Většina respondentů zaznamenala, že se v Chotěboři uskutečňují aktivity cílené na seniorské zájemce. Minimálně $\frac{1}{2}$ respondentů mladších 65 let se ve své rodině podílí na mezigeneračním učení, přičemž intenzivněji se do procesu učení zapojují děti, tedy vnoučata cílové skupiny seniorů starších 65 let, na které se v práci zaměřujeme.

Zjistili jsme, že věk má vliv na proces mezigeneračního učení. Tento fakt jsme testovali pomocí statistické metody chí kvadrátu. Dospěli jsme k závěru, že existuje statisticky významná závislost mezi věkem vzdělavatelů a jejich participací na edukaci svých příbuzných. Na vzdělávání seniorů se více podílejí jejich vnoučata či pravnoučata, což je dle našeho názoru způsobeno tím, že mladší ročníky mají na své příbuzné více času než později jejich dospělého věku.

V závěru empirického šetření jsme zjišťovali, jaké názory zastávají generace mladší 65 let vůči seniorům. Lze se domnívat, že senioři zmíněné lokality nejsou terčem ageistických projevů ze strany mladších generací. Dle získaných dat jsou senioři v nejčastějších případech vnímání jako moudří a zkušení jedinci. Respondenti mladší 65 let své postoje vůči seniorům usuzovali převážně na základě osobních zkušeností. Nadpoloviční většina těchto respondentů má se seniory dobrou zkušenost a zároveň většině respondentů nevádí, pokud musí ve společnosti seniora nějaký čas setrvat na veřejném místě.

Domníváme se, že ve vzdělávání seniorů je skrytý potenciál. Touto prací jsme se snažili vyzdvihnout důležitost seniorských edukačních aktivit v procesu eliminace mezigeneračních bariér. Vzdělávání seniorů může být dle našeho názoru pojato jako konkrétní nástroj věkového mainstreamingu, prostřednictvím kterého lze nejen seniory, ale i mladší ročníky připravit na fakta spojená se stářím a zároveň tak může pomoci v prevenci mezigeneračního odcizení.

V procesu organizovaného zájmového vzdělávání seniorů je tak důležitý aktivní zájem nejen samotných seniorů a jejich mladších příbuzných, ale také erudovaných odborníků ze strany realizátorů a lektorů, proto se prací snažíme vzbudit zájem u co

nejširšího okruhu čtenářů. Myslíme si, že práce je vhodná jak pro zpestření činnosti odborníků působících zejména v pomáhajících profesích, studentů pedagogických a sociálních oborů, tak i pro rozšíření obzorů u laické veřejnosti, jelikož jak již bylo řečeno v úvodu práce, otázky spojené se stářím jsou celospolečenským tématem.

Domníváme se, že práce může vhodnou formou oslovit i subjekty zainteresované v politice stárnutí na úrovni obce. Data zjištěná prostřednictvím empirického průzkumu mohou přispět při komunitním plánování služeb v chotěbořském regionu.

Práci se také snažíme podpořit samotný projekt „Senior akademie“ Chotěboř, jelikož dle našich zkušeností i na základě získané zpětné vazby od účastníků se domníváme, že aktivity tohoto typu jsou smysluplnou náplní volného času v životě chotěbořských seniorů a mnohým z nich dokonce suplují možnost společenského kontaktu.

V neposlední řadě může naše práce sloužit jako jakési vodítko či námět pro vytvoření neziskové organizace zaměřené na volnočasové aktivity seniorů. V takovém případě si trůfáme tvrdit, že tato práce může pozitivně ovlivnit a podpořit grantovou politiku na úrovni kraje.

SEZNAM ODBORNÝCH PRAMENŮ

Aktivnisti.eu. *Experimentální univerzita pro prarodiče a vnoučata*. [online]. 2012 [cit. 2014-12-23]. Dostupné z: <http://www.aktivnisti.eu/57-experimentalni-univerzita-pro-prarodice-a-vnoucata>.

BEDNAŘÍKOVÁ, I. *Kapitoly z andragogiky 2*. Univerzita Palackého: Olomouc, 2006. 80 s. ISBN 80-244-1356-6.

BENEŠOVÁ, D. *Gerontagogika*. Univerzita Jana Amose Komenského Praha: Praha, 2014. 136 s. ISBN 978-80-7452-039-6.

BENGSTON, V. L. a A. LOWENARWIN (eds.). *Globalaging and Challenges to Families*. New York: Aldine de Gruyter, 2003, 387 s. ISBN 0-202-30687-9.

BERTINI, K. *Sendvičová rodina*. Portál: Praha, 2013. 212 s. ISBN 978-80-262-0478-7.

CIESLAR, J. ČSÚ statistiky nezkresluje. ČSÚ [online]. 2012, 2.10.2013 [cit. 2014-09-23]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/csu_statistiky_nezkresluje20121001.

ČEVELA, R. a Z. KALVACH, L. ČELEDOVÁ. *Sociální gerontologie*. Grada: Praha, 2012. 264 s. ISBN 978-80-247-3901-4.

ČSSZ. 2 857 856 důchodců evidovala ČSSZ k 31. 12. 2013. *Česká správa sociálního zabezpečení* [online]. 2014, 28.2.2014 [cit. 2014-09-23]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/media/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2014/2857856- Duchodcu-evidovala-cssz-k-31-12-2013.htm>.

ČSSZ. V prvním pololetí 2014 dosáhla průměrná výše starobního důchodu 11 050 Kč. Muži pobírali v průměru o 2 200 Kč vyšší důchod než ženy. *Česká správa sociálního zabezpečení* [online]. 2014, 17.9.2014 [cit. 2014-09-23]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/media/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2014/2014-09-17-v-prvnim-pololeti-2014-dosahla-prumerna-vyse-starobniho- Duchodu-11-050-kc.-muzi-pobirali-.htm>.

ČSÚ. *Pohyb obyvatelstva - Metodika*. [online]. 2014, 27.5.2014 [cit. 2014-10-07]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/xl/redakce.nsf/i/030703104>.

ČSÚ. *Pohyb obyvatelstva - 1 - 3 čtvrtletí 2013*. [online]. 2014, 12.12.2013 [cit. 2014-12-24]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/coby121213.docx>.

- ČSÚ. *Statistika&My: Senioři v Česku*. [online]. 2013, 24.10.2013 [cit. 2014-10-07]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2013ediciplan.nsf/c/6B004993A4>.
- E-SENIOR. *Univerzita třetího věku - U3V* [online]. 2014 [cit. 2014-10-11]. Dostupné z: <https://e-senior.czu.cz/>.
- GREGOR, O. *Stárnout je kumšt*. Praha: Olympia, 1990. 139 s. ISBN 80-7033-040-6.
- HATTON-YEO, A. *TheEagletoolkitforintergenerationalactivities* [online]. Earlangen: University ofElangen-NurembergofNottingham, 2008 [cit. 2015-03-01]. Dostupné z: <http://www.eagle-project.eu/welcome-to-eagle/the-eagle-toolkit-for-intergenerational-activities>.
- HLADÍLEK, M. *Kapitoly z obecné didaktiky a didaktiky vzdělávání dospělých*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2009. 186 s. ISBN 978-80-86723-75-4.
- HOLMEROVÁ, I. Babička na plný úvazek? To již neplatí a prarodiče jsou osamocení. In: KABÁTOVÁ, M. *Lidovky.cz* [online]. 6.7.2012 [cit. 2014-12-24]. Dostupné z: http://www.lidovky.cz/prarodice-hlidaji-deti-mene-i-proto-jsou-osamoceni-fs6-/zprav-domov.aspx?c=A140704_123630_In_domov_ele.
- CHOTĚBOŘ. *Historie, současnost, údolí Doubravy*. [online]. 2012, 19.4.2012 [cit. 2014-10-13]. Dostupné z: <http://www.chotebor.cz/o-meste-a-okoli/d-3172/p1=51>.
- CHRÁSKA, M. *Základy výzkumu v pedagogice*. Univerzita Palackého, Pedagogická fakulta: Olomouc, 1993. 257 s. ISBN 80-7067-287-0.
- JIRÁSKOVÁ, V. et al. *Mezigenerační porozumění a komunikace*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. 218 s. ISBN 80-86861-80-5.
- KLEVETOVÁ, D. a I. DLABALOVÁ. *Motivační prvky při práci se seniory*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008. 202 s. ISBN 978-80-247-2169-9.
- KRAUS, Jiří a Věra PETRÁČKOVÁ. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 1998. 834 s. ISBN 80-200-0607-9.
- MARTINSON, J. *Generation Y and the New York ethic*. 1st ed. Regina: MartrainCorporate and PersonalDevelopment, 2013, 131 s. ISBN 978-0-9685370-3-9.
- MATĚJČEK, Z. a Z. DYTRYCH. *Radosti a strasti prarodičů, aneb když máme vnoučata*. 1. vyd. Praha: Grada, 1997. 144 s.

MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. SLON: Praha, 1997. 144 s. ISBN 80-85850-24-9.

MPSV. *Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017*. 2014 [online]. 29.7.2014 [cit. 2015-1-4]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/14540>.

MPSV. *Národní strategie podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017*. 2012 [online]. 18.6.2012 [cit. 2014-12-26]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/13099/Teze_NS.pdf.

MŠMT. *Koncepce podpory mládeže na období 2014-2020*. 2014 [online]. 16.5.2014 [cit. 2015-1-4]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/33590?highlightWords=mezigenera%C4%8Dn%C3%AD+u%C4%8Den%C3%AD>.

MÜHLPACHR, P. *Gerontopedagogika*. 1. vyd. V Brně: Masarykova univerzita, 2004, 203 s. ISBN 80-210-3345-2.

MÜHLPACHR, P. *Scholagerontologica*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005, 314 s. ISBN 80-210-3838-1.

NOVÁK, T. *Jak přežít se stárnoucími rodiči*. Havlíčkův Brod: Grada, 2013. 136 s. ISBN 978-80-247-4623-4.

NOVOTNÁ, D. *Vliv vzdělávání na kvalitu života seniorů*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2013. 46 s. Bakalářská práce.

NOVOTNÝ, J. Městská policie informuje. In: *Chotěbořské ECHO*. Chotěboř: Město Chotěboř, 2013, XXIII, 2/2013, s. 1. ISSN neuv.

ORT, J. *Kapitoly ze sociologie stáří*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2004. 116 s. ISBN 80-7044-636-6.

PAVLÍK, Z., RYCHTAŘÍKOVÁ, J., ŠUBRTOVÁ, A. 1986. *Základy demografie*. Praha: Academia.

PETEROVÁ KAFKOVÁ, M. Babička na plný úvazek? To již neplatí a prarodiče jsou osamocení. In: KABÁTOVÁ, M. *Lidovky.cz* [online]. 6.7.2012 [cit. 2014-12-24]. Dostupné z: http://www.lidovky.cz/prarodice-hlidaji-deti-mene-i-proto-jsou-osamoceni-fs6-/zpravy-domov.aspx?c=A140704_123630_ln_domov_ele.

POKORNÁ, A. *Komunikace se seniory*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010, 158 s. ISBN 978-80-247-3271-8.

RABUŠICOVÁ, M. O mezigeneračním učení... s Miladou Rabušicovou. *Moderní vyučování*. 2012, XVII., 9-10/2012, 40 - 41. ISSN 1802-4785.

RABUŠICOVÁ, M. a L. KAMANOVÁ, PEVNÁ, K. *O mezigeneračním učení*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. 212 s. ISBN 978-80-210-5750-0.

RABUŠICOVÁ, M. a L., RABUŠIC. *Učíme se po celý život: o vzdělávání dospělých v České republice*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. 339 s. ISBN 978-80-210-4779-2.

Rada vlády pro udržitelný rozvoj, Ministerstvo životního prostředí. *Situační zpráva ke Strategickému rámci udržitelného rozvoje ČR* [online]. Praha: Ministerstvo životního prostředí, 2012 [cit. 2014-12-23]. 166 s. ISBN 978-80-7212-573-9. Dostupné z: http://www.mmr.cz/getmedia/1ed48d3d-1dd1-4674-91a1-b3c3ed211b65/RVUR_Situacni-zprava-2012.pdf.

SAK, P. a K. KOLESÁROVÁ. *Sociologie stáří a seniorů*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2012, 225 s. ISBN 978-80-247-3850-5.

SLOŽILOVÁ, E. Pragmatismus jako filozofický základ smíšeného výzkumného designu. *Pedagogická orientace*, 2011, roč. 21, č. 1, s. 51-69. ISSN 1211-4669.

SVOBODOVÁ, K. ANALÝZA: Demografické stárnutí ČR podle výsledků projekce. *Demografie.info* [online]. 2014, 23.3.2012 [cit. 2014-09-23]. Dostupné z: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku=&artclID=824&.

SÝKOROVÁ, D. *Autonomie ve stáří*. Praha: SLON, 2007. 285 s. ISBN 978-80-869429-68-5.

ŠERÁK, M.. *Zájmové vzdělávání dospělých*. Praha: Portál, 2009. 208 s. ISBN 978-80-7367-551-6.

TOŠNEROVÁ, T. *Jak si vychutnat seniorská léta*. Vyd. 1. Brno: ComputerPress, 2009, 239 s. ISBN 978-80-251-2104-7.

VIDOVIČOVÁ, L. a E. GREGOROVÁ. *Mainstreaming věku jako strategie managementu populací se stárnoucí demografickou strukturou*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i., 2007. 76 s. ISBN 978-80-87007-57-0.

VAVROŇ, J. Babičky už nejsou jako dřív. Polovina vnoučata nehlídá. In: *Novinky.cz* [online]. 24.7.2014 [cit. 2014-12-23]. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/domaci/343003-babicky-uz-nejsou-jako-driv-polovina-vnoucata-nehlida.html>.

VAVROŇ, J. Věk, kdy je člověk už starý, oficiálně neexistuje, experti mluví o 75 letech. In: *Novinky.cz* [online]. 8.10.2012 [cit. 2014-12-23]. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/domaci/280808-vek-kdy-je-clovek-uz-stary-oficialne-neexistuje-experti-mluvi-o-75-letech.html>.

VYSOKÁ ŠKOLA POLYTECHNICKÁ JIHLAVA. *Vysoká škola polytechnická* [online]. 2013, 25.9.2013 [cit. 2014-10-11]. Dostupné z: <https://u3v.vspj.cz/obecne-informace>.

ŽUMÁROVÁ, M. *Subjektivní pohoda a kvalita života seniorů*. Prešov: Akcent, print, 2012. 179 s. ISBN 978-8089295-43-2.

ŽUMÁROVÁ, M. a B. BALOGOVÁ. *Medzigeneračné mosty*. Vyd. 1. Košice: MENTA MEDIA, 2009, 112 s. ISBN 978-80-89392-08-7.

ŽUMÁROVÁ, M. *Postoje současné české mládeže k seniorům*. In: BALOGOVÁ, B. *Medzigeneračné mosty*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2012. 482 s. ISBN 978-80-555-0548-0.

SEZNAM SOUVISEJÍCÍ LITERATURY

KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. 213 s. ISBN 978-80-7367-383.

MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: SLON, 2006. 312 s. ISBN 80-86429-58-X.

PILÁT, M. a I. PLAŇAVA. *Děti, mládež a rodiny v období transformace: Children, youth and families in period of transition : sborník prezentací na sympoziu pořádaném ve dnech 19.-20. září 2002 Fakultou sociálních studií Masarykovy univerzity Brno*. Brno: Masarykova univerzita, 2002, 290 s. ISBN 80-86598-36-5.

PREISS, M. a kol. *Efektivita trénování paměti. Příručka pro zájemce o trénování paměti*. Psychiatrické centrum, Praha: Praha, 2010. 58 s. ISBN 978-80-87142-10-3.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Dotazník děti

Příloha č. 2: Dotazník dospělí

Příloha č. 3: Záznamový arch senioři

Příloha č. 4: Souhlas s účastí v průzkumném šetření

Příloha č. 5: Pomocné tabulky k H1

Příloha č. 6: Pomocné tabulky k H2

Příloha č. 7: Výpočet testového kritéria, H3

Příloha č. 8: Pomocné tabulky k H4

Příloha č. 1: Dotazník děti

Ahoj, jmenuji se Dagmar Novotná, studuji Pedagogickou fakultu Univerzity Hradec Králové a tímto bych tě chtěla poprosit o vyplnění dotazníku, který je součástí výzkumné části mé závěrečné práce. Dotazník zjišťuje postoje mladé generace vůči seniorům, ale nemusíš se bát, je zcela anonymní a po zpracování odpovědi bude zničen. Dotazník se skládá z 20 položek. Svoje odpovědi označ křížkem, případně vypiš slovy. Děkuji Ti za spolupráci.

1. Pohlaví:

- žena
 muž

2. Bydlíš v Chotěboři?

- ano
 ne

3. Podle jakého kritéria určíš, že je člověk starý?

- věk
 tělesné změny (*sedivé vlasy, vrásky, ...*)
 odchod do důchodu
 narození prvního vnoučete
 pokud dotyčného člověk sám o sobě říká, že je starý

4. Jak starý musí být člověk, o kterém bys řekla/a, že je senior?

- 55-64 let
 65-74 let
 75 a více let

5. Jak nejvíce vnímáš seniory?

- jako moudré a zkušené jedince
 jako rozmazlující babičky a dědečky
 jako špatně se pohybující, případně nemocné, nesoběstačné
 jako nechápající, často zmatkující a pomalé jedince
 nijak zvlášť seniory nevnímám

6. Co nejvíce ovlivňuje tvé vnímání seniorů, které jsi zaškrtl/a v ot. č. 5?

11. Myslíš si, že senioři, kteří se ve svém volném čase zúčastňují seniorského vzdělávání, jsou schopni se lépe orientovat ve společnosti, více komunikují s mladšími, snáze pochopí novinky techniky a jsou odolnější vůči podvodnému jednání (typu „Šmejdí“) než senioři, kteří se nevzdělávají vůbec?

- ano určitě
 spíše ano
 nevím
 spíše ne
 určitě ne

12. Máš babičku nebo dědu, kteří jsou v důchodu?

- ano, minimálně jeden můj prarodič je v důchodu
 ne, prarodiče ještě chodí do práce
 prarodiče nemám

Pokud si v ot. č. 12 zaškrtl/a možnost „prarodiče nemám“, další otázky, prosím, nevyplňuj.

13. Tvoji prarodiče/prarodič bydlí:

- s námi ve společné domácnosti
 ve stejném městě jako já, ale nesdílíme společnou domácnost
 ve vzdálenosti do 30 km od mého bydliště
 ve větší vzdálenosti jak 30 km od místa mého bydliště

14. Jak často se s prarodiči/prarodičem vidáte?

- téměř každý den
 minimálně 1x týdně
 1x za 14 dní
 1x za měsíc a méně

15. Rozumíš si s prarodiči/prarodičem?

- ano
 spíše ano
 nevím
 spíše ne
 ne

- osobní zkušenost se seniory
 doma se o seniorech často bavíme
 škola
 kamarádi
 televize či internetu

7. Jaká zkušenost (dobrá či špatná) se seniory ti nejvíce utkvěla v paměti? Popiš ji slovy, prosím.

.....
.....
.....

8. Pokud se u vás v rodině hovoří o seniorech, tak v souvislosti jakého tématu?

- v souvislosti nadcházejících návštěv prarodičů či rodinných oslav
 důchodová problematika, stárnutí populace
 důvěřivost seniorů, senioři jako časté oběti podomních prodejců
 je jich hodně, zdržují ve městě, nerozumí a pořad se na vše ptají
 o seniorech se doma vůbec nebavíme

9. Vadí mi, pokud musím na nějakém veřejném místě setrvat v přítomnosti seniora? (veřejným místem myslím například hromadnou dopravu, nákupní centra, čekárny u lékaře apod.)

- ano
 spíše ano
 ani ano, ani ne
 spíše ne
 ne

10. Slyšel/a jsi někdy o seniorském vzdělávání ve tvém okolí? (Mám na mysli nějaké besedy, kurzy, přednášky přímo určené seniorům.)

- ano, slyšel/a jsem o tom
 nevím
 ne, žádná taková možnost tu není

16. Stává se, že když babička či děda něčemu nerozumí, tak jim pomáhají rodiče? Vysvětlují či napomínají rodiče tvoje prarodiče?

- ano, často
 občas, ale je to minimálně
 nevím o tom
 ne, nikdy

17. Už jsi někdy svoji babičku či dědu něco učil (například jak ovládat mobilní telefon, počítač apod.)? Pokud ano, vypiš, o co se jednalo.

- ano
 ne

18. Má tvoje babička či děda zkušenost se seniorským vzděláváním? (Mám na mysli nějaký organizovaný cyklus besed, přednášek typu „Senior akademie“, Univerzita 3. věku, Univerzita volného času apod.)

- ano určitě
 spíše ano
 nevím
 spíše ne
 určitě ne

19. Myslíš si, že pokud by prarodič/prarodiče pravidelně navštěvoval/i nějaký typ vzdělávání pro seniory, potom byste si spolu více rozuměli?

- ano určitě
 spíše ano
 nevím
 spíše ne
 určitě ne

20. Napadá tě ještě něco, čím bys mě doplnil/a? Porozuměl/a jsi všemu?

.....
.....
.....

Děkuji Ti za spolupráci a v případě, že Tě mé výzkumné šetření zaujalo a přál/a by sis být informován/a o jeho výsledcích, napiš mi, prosím, na e-mail dagmar.novotna@uhk.cz

Příloha č. 2: Dotazník dospělí

Dobrý den, jmenuji se Dagmar Novotná, studuji PdF Univerzity Hradec Králové a tímto bych Vás chtěla poprosit o vyplnění dotazníku, který je součástí výzkumné části mé závěrečné práce. Dotazník zjišťuje postoje různých generací vůči seniorům a seniorskému vzdělávání. Výzkumné šetření je zcela anonymní. Po zpracování odpovědí bude dotazník zničen. Svoje odpovědi označte křížkem, případně vyplňte slovy.

Děkují za spolupráci.

1. Pohlaví:
 - žena
 - muž
2. Bydlíte v Chotěboři?
 - ano
 - ne
3. V jaké věkové kategorii se nacházíte?
 - 30 - 39
 - 40 - 49
 - 50 a více
4. Podle jakého kritéria určíte, že je člověk starý?
 - věk
 - tělesné změny (sedivé vlasy, vrásky, ...)
 - odchod do důchodu
 - narození prvního vnoučete
 - pokud dotyčný člověk sám o sobě říká, že je starý
5. Jak starý musí být člověk, o kterém byste řekla, že je senior?
 - 55-64 let
 - 65-74 let
 - 75 a více let
6. Jak nejvíce vnímáte seniory?
 - jako moudré a zkušené jedince
 - jako rozmazlující babičky a dědečky svých vnoučat
 - jako špatně se pohybující, případně nemocné, nesoběstačné
 - jako nechápající, často zmatkující a pomalé jedince
 - nijak zvlášť seniory nevnímám
7. Co nejvíce ovlivňuje Vaše vnímání seniorů, které jste zaškrtl/a v ot. č. 6?
 - osobní zkušenost se seniory
 - doma se o seniorech často bavíme
 - přátelé
 - média
 - zaměstnání
8. Jaká zkušenost (dobrá či špatná) se seniory Vám nejvíce utkvěla v paměti?
.....
.....
.....
9. Pokud se u Vás v rodině hovoří o seniorech, tak v souvislosti jakého tématu?
 - v souvislosti nadcházejících návštěv rodičů, hlídání dětí či oslav
 - důchodová problematika, stárnutí populace
 - důvěřivost seniorů, seniory jako časté oběti podomních prodejců
 - je jich hodně, zdržují ve městě, nerozumí a pořad se na vše ptají
 - o seniorech se doma vůbec nebavíme
10. Vadí Vám, pokud musíte na nějakém veřejném místě setrvat v přítomnosti seniora (mysleno například hromadná doprava, nákupní centra, čekárny u lékaře)?
 - ano
 - spíše ano
 - ani ano, ani ne
 - spíše ne
 - ne
11. Slyšel/a jste někdy o seniorském vzdělávání ve Vašem okolí? (Mám na mysli besedy, kurzy, přednášky přímo určené seniorům.)
 - ano, slyšel/a jsem o tom
 - nevím
 - ne, žádná taková možnost tu není
12. Myslíte si, že seniory, kteří se ve svém volném čase zúčastňují seniorského vzdělávání, jsou schopni se lépe orientovat ve společnosti, více komunikují s mladšími, snáze pochopí novinky techniky a jsou odolnější vůči podvodnému jednání (typu „Šmejdí“) než seniory, kteří se nevzdělávají vůbec?
 - ano určitě
 - spíše ano
 - nevím
 - spíše ne
 - určitě ne
13. Máte rodiče, který je/jsou v důchodu?
 - ano, minimálně jeden můj rodič je v důchodu
 - ne, rodiče ještě chodí do práce
 - rodiče nemám
14. Moji rodiče / můj rodič bydlí:
 - s námi ve společné domácnosti
 - ve stejném městě jako já, ale nesdílíme společnou domácnost
 - ve vzdálenosti do 30 km od mého bydliště
 - ve větší vzdálenosti jak 30 km od místa mého bydliště
15. Jak často se s rodiči / rodičem vidíte?
 - téměř každý den
 - minimálně 1x týdně
 - 1x za 14 dní
16. Rozumíte si se svými rodiči / rodičem?
 - ano
 - spíše ano
 - nevím
 - spíše ne
 - ne
17. Pomáháte, vysvětlujete či napomínáte v chování svého rodiče, v případě, že něčemu nerozumí?
 - ano, často
 - občas, ale je to minimálně
 - nevím o tom
 - ne, nikdy
18. Už jste někdy svého rodiče něco učil? Pokud ano, vyplňte, o co se jednalo.
 - ano
 - ne
19. Má Váš rodič/Vaši rodiče zkušenost se seniorským vzděláváním? (Mám na mysli nějaký organizovaný cyklus besed, přednášek typu „Senior akademie“, Univerzita 3. věku, Univerzita volného času či jiný typ zájmového vzdělávání určeného seniorům.)
 - ano určitě
 - spíše ano
 - nevím
 - spíše ne
 - určitě ne
20. Myslíte si, že pokud by Váš rodič/Vaši rodiče pravidelně navštěvoval/i nějaký typ vzdělávacích akcí, potom byste si spolu více rozuměli?
 - ano určitě
 - spíše ano
 - nevím

- spíše ne
- určitě ne

21. Pokud máte děti, tak v jakém věku je Vaše nejmladší dítě?

- do 6 let
- 7 - 11 let
- 12 - 15 let
- 16 a více let
- děti nemám

Pokud jste v ot. č. 21 zaškrtnul/a možnost „dětí nemám“, další otázky, prosím, nevyplňujte.

22. Jak často se Vaše dítě/děti s Vašimi rodiči vidají?

- téměř každý den
- minimálně 1x týdně
- 1x za 14 dní
- 1 x za měsíc a méně

23. Myslíte si, že si Vaše dítě/děti s Vašimi rodiči rozumí a chce/chtějí je navštěvovat? Pokud jste odpověděl/a negativně, svou odpověď slovy zdůvodněte.

- ano
- spíše ano
- nevím
- spíše ne.....
- ne.....

24. Vysvětluje Vaše dítě/děti něco Vašim rodičům, učí se takto společně?

- ano, často
- občas, ale je to minimálně
- nevím o tom
- ne, nikdy

25. Mluvíte s Vaším dítětem/Vašimi dětmi o jeho/jejich prarodičích?

- ano, často
- občas, ale je to minimálně
- nevím o tom
- ne, nikdy

26. Myslíte si, že pokud by Váš rodič/Vaši rodiče pravidelně navštěvoval/i nějaký typ vzdělávacích akcí, pozitivně by to ovlivnilo i vztah prarodič-vnouče?

- ano určitě
- spíše ano
- nevím
- spíše ne
- určitě ne

27. Máte nějaké připomínky či jiné náměty k úvaze, které Vás napadly během vyplňování tohoto dotazníku? Případně vypište.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Děkují za Váš čas. V případě, že máte zájem být seznámen/a s výsledky výzkumného šetření, kontaktujte mne, prosím, prostřednictvím e-mailu dagmar.novotna@uhk.cz

Příloha č. 3: Záznamový arch seniorů

Záznamový arch účastníka vzdělávání

1. Pohlaví: Bydlíte v Chotěboři? Věk:.....
 žena ano
 muž ne

2. a) Podle čeho usuzujete, že je někdo starý?, b) Cítíte se i vy starý/stará?

3. a) Považujete se za seniora?, b) Od kolika let je podle Vás člověk seniorem?

4. a) Jak si myslíte, že Vás vnímají mladší generace? b) Jak se v jejich společnosti cítíte?

5. Jaká zkušenost a) s dětmi, b) mladými lidmi (dobrá či špatná) Vám nejvíce utkvěla v paměti?

6. a) Máte vnoučata? Jak stará jsou?, b) Jak daleko od Vás bydlí? Jak často se vidáte?

7. Mluvíte často s Vašimi dětmi o vnoučatech?

8. a) Rozumíte si se svými dětmi?, b) Rozumíte si se svými vnoučaty?, c) myslíte si, že Vám účast na seniorském vzdělávání pomáhá k tomu, abyste si se svými dětmi a vnoučaty lépe rozuměl/a?

9. Vysvětlují Vám někdy něco Vaše a) děti, b) vnoučata? Učí se s Vámi?

Příloha č. 4: Souhlas s účastí v průzkumném šetření

Prohlášení účastníka výzkumného šetření

Jako oslovený respondent jsem byl/a seznámen/a s cílem výzkumného šetření studentky PdF UHK Bc. Dagmar Novotné. Souhlasím, aby náš rozhovor, který je součástí praktické části diplomové práce, byl zaznamenáván na zvukové zařízení. Rozhovor je zcela anonymní, zvukový záznam poslouží pouze k přesnějšímu zpracování dat a po vyhodnocení bude zničen.

V Chotěboři dne

Podpis

Příloha č. 5: Pomocné tabulky k H1

A. Senioři, kteří se ve svém volném čase zúčastňují seniorského vzdělávání se lépe orientovat ve společnosti.				
	děti	%	dospělí	%
ano	54	24,9	50	52,6
spíše ano	81	37,3	36	37,9
nevím	55	25,3	8	8,4
spíše ne	14	6,5	1	1,1
nevím	13	6	0	0
celkem	217	100	95	100

B. Senioři, kteří se ve svém volném čase zúčastňují seniorského vzdělávání se lépe orientovat ve společnosti.		
	respondenti	%
ano	221	70,8
nevím	63	20,2
ne	28	9
celkem	312	100

C. Kdyby můj rodič či prarodič pravidelně navštěvoval nějaký typ vzdělávání, potom bychom si spolu lépe rozuměli.				
	děti	%	dospělí	%
ano	13	6,1	8	8,7
spíše ano	20	9,4	7	7,6
nevím	102	48,1	55	59,8
spíše ne	39	18,4	10	10,9
nevím	38	17,9	12	13,0
celkem	212	100	92	100

D. Kdyby můj rodič či prarodič pravidelně navštěvoval nějaký typ vzdělávání, potom bychom si spolu lépe rozuměli.		
	celkem	%
ano	48	70,8
nevím	157	20,2
ne	87	9
celkem	292	100

E. Senioři, kteří se ve svém volném čase zúčastňují seniorského vzdělávání, se lépe orientují ve společnosti.		
	dospělí	%
ano	23	26,7
nevím	36	41,9
ne	27	31,4
celkem	86	100

Příloha č. 6: Pomocné tabulky k H2

A. Slyšeli jste o seniorském vzdělávání?				
	děti	%	dospělí	%
ano	96	44,4	77	81,9
nevím	99	45,8	16	17,0
ne, žádná možnost tu není	21	9,7	1	1,1
celkem	216	100	94	100

B. Slyšeli jste o seniorském vzdělávání?		
	celkem	%
ano	173	55,8
nevím	115	37,1
ne, žádná možnost tu není	22	7,1
celkem	310	100

Příloha č. 7: Výpočet testového kritéria, H3

Pracovali jsme v programu Microsoft Excel, kde jsme si vytvořili několik tabulek, které jsme pomocí jednoduchého podmíněného formátování nastavili tak, aby nám pomohly vypočítat dílčí χ^2 . Nejprve jsme si do tab. č. 2 zanesli pozorované četnosti, které jsme od respondentů získali prostřednictvím dotazníkového šetření.

Tab. č. 2: Pozorované četnosti (P)

Skupina respondentů	Učení seniora		Celkem
	ano	ne	
děti	145	67	212
dospělí	45	47	92
celkem	190	114	304

S daty v tab. č. 2 jsme pracovali dále, abychom si stanovili očekávané četnosti (O). Výsledné O je podíl celkové sumy P se součinem P vždy každého řádku a sloupce. Výsledná data jsme zanesli do příslušných polí tab. č. 3.

Tab. č. 3: Očekávané četnosti (O)

Skupina respondentů	Učení seniora		Celkem
	ano	ne	
děti	132,5	79,5	212
dospělí	57,5	34,5	92
celkem	190	114	304

V tab. č. 4 jsme pracovali s dílčími χ^2 , které jsme získali pomocí vzorce $\frac{(P-O)^2}{O}$, přičemž výsledný χ^2 byl sumou dílčích χ^2 a vypočítali jsme jej pomocí vztahu $\sum \frac{(P-O)^2}{O}$.

Tab. č. 4: Dílčí χ^2

Skupina respondentů	Učení seniora		Celkem
	ano	ne	
děti	1,179245	1,965409	3,14465409
dospělí	2,717391	4,528986	7,24637681
celkem	3,896637	6,494394	10,3910309

Příloha č. 8: Pomocné tabulky k H4

A. Jak nejvíce vnímáte seniory?						
	děti	%	dospělí	%	celkem	%
1	84	38,7	29	30,5	113	36,2
2	69	31,8	29	30,5	98	31,4
3	16	7,4	10	10,5	26	8,3
4	16	7,4	4	4,2	20	6,4
5	32	14,7	23	24,2	55	17,6
celkem	217	100	95	100	312	100

B. Co nejvíce ovlivňuje vnímání seniorů?				
	děti	%	dospělí	%
1	165	76,0	86	90,5
2	9	4,1	0	0,0
3	5	2,3	4	4,2
4	11	5,1	1	1,1
5	27	12,4	4	4,2
celkem	217	100	95	100

C. Jaká zkušenost se seniory se Vám vybaví?						
	děti	%	dospělí	%	celkem	%
dobrá	105	73,4	26	66,7	131	72,0
špatná	38	26,6	13	33,3	51	28,0
celkem	143	100	39	100	182	100

D. Vadí mi, pokud musím na veřejném místě setrvat v přítomnosti seniora?						
	děti	%	dospělí	%	celkem	%
ano	10	4,6	1	1,1	11	3,5
spíše ano	16	7,4	1	1,1	17	5,4
ani ano, ani ne	42	19,4	6	6,3	48	15,4
spíše ne	71	32,7	12	12,6	83	26,6
ne	78	35,9	75	78,9	153	49,0
celkem	217	100	95	100	312	100

E. Vadí mi, pokud musím na veřejném místě setrvat v přítomnosti seniora		
	celkem	%
ano	28	9,0
ani ano, ani ne	48	15,4
ne	236	75,6
celkem	312	100